

Kortanalys 10/2015

Utvecklingen av personuppklarade misstankar och bifallna åtal 2004–2014

Innehåll

Sammanfattning	3
Inledning	5
Tillvägagångssätt.....	9
Resultat.....	12
Avslutande diskussion	36
Referenser	39
Bilaga.....	41

URN: NBN: SE: BRA-635
© Brottsförebyggande rådet 2015
Kortanalys 10/2015

Författare: Elisabeth Nordén
Omslagsillustration: Susanne Engman
Produktion: Brottsförebyggande rådet, Enheten för kommunikation,
Box 1386, 111 93 Stockholm
Telefon 08-527 58 400, e-post info@bra.se, www.bra.se

Denna kortanalys kan laddas ner från Brås webbplats www.bra.se/kortanalys

Sammanfattning

Rättsväsendets mål är den enskildas rätts-säkerhet och rättstrygghet. För att bedöma rättsväsendets resultat är det därför viktigt att följa upp hur anmälda brott hanteras i rättskedjans olika delar. Den här kortanaly- sen handlar om personuppklaring och hur många åtal som bifalls i domstol.

Personuppklaring innebär åtal, strafföre- läggande eller åtalsunderlåtelse. Sedan 1995 finns måttet personupplklaringspro- centen, som är andelen anmälda brott som personuppkla- rade brottsmisstankar är ett komplette- rande mått på personuppklaring som an- vänds i den här kortanalysen.

Kortanalysens syfte är att beskriva och analysera utvecklingen av andelen person- uppklarade misstankar och hur många åtal som bifölls¹ i domstol 2004–2014. Det sist- nämnda skattar Brå genom att analysera relationen mellan antalet väckta åtal och antalet brott i fällande domar.

Andelen personuppklarade misstankar har minskat

Andelen personuppklarade misstankar minskade från 54 till 45 procent 2004–2014. Minskningen syns för alla analyse- rade brottstyper utom för sexualbrott och bedrägeribrott.

Personuppklaring innebär oftast att

brottsmisstanken leder till åtal. Andelen brottsmisstankar som ledde till åtal mins- kade från 42 till 33 procent 2004–2014. För strafföreläggande och åtalsunderlåtelse var andelen däremot ungefär densamma 2014 som 2004. Att andelen personuppkla- rade misstankar minskade beror alltså på en nedgång i andelen väckta åtal.

Fler brottsmisstankar kan vara en delförklaring

Att andelen personuppklarade misstankar minskade verkar åtminstone delvis bero på att antalet misstankar ökade. Det totala *antalet* personuppklarade misstankar mins- kade nämligen inte. Att antalet misstankar ökade kan dock inte förklara den minskade andelen personuppklarade misstankar för tillgreppsbrott, skadegörelsebrott och tra- fikbrott. För dessa brottstyper sjönk nämli- gen även *antalet* personuppklarade miss- tankar. En delförklaring kan vara ökad användning av förundersökningsbegräns- ning. Det vill säga beslut att inte inleda eller lägga ned förundersökningen för att det kan antas att brottet inte skulle leda till åtal, till exempel på grund av reglerna om åtalsunderlåtelse.

Andelen bifallna åtal kan ha minskat

Mellan 2008 och 2014 ökade skillnaden mellan antalet väckta åtal och antalet brott i fällande domar. Det tyder på att andelen

¹ Bifall betyder att domstolen går på åklagarens linje och dömer personen för det aktuella brottet.

åtal som bifalls i domstol kan ha minskat. Den ökade skillnaden syns dock inte för alla brottstyper. De brottstyper där skillnaden ökade tydligt är:

- brott mot frihet och frid, till exempel olaga hot eller ofredande
- sexualbrott
- bedrägeribrott.

Jämförelsen har flera potentiella felkällor. Att andelen bifallna åtal verkar ha minskat stöds dock av att andelen friande domar ökade 2004–2014, från 6,3 till 7,8 procent.

Brotten som leder till åtal kan ha ändrat karaktär

För sexualbrott och bedrägeribrott beror den ökade skillnaden på att antalet åtal ökade mer än antalet brott i fällande domar. Det är möjligt att de brott som står för ökningen delvis har en annan karaktär, vilket kan medföra att de är svårare att bevisa och att åtalen därmed mer sällan bifalls i domstol. För både sexualbrott och

bedrägeribrott ökade nämligen antalet anmälda brott kraftigt, samtidigt som personuppleringen fortsatte på ungefär samma nivå. För bedrägeribrott beror ökningen på datorbedrägeri, falska fakturor och internetbedrägeri. Det är möjligt att dessa bedrägerier generellt är svårare att bevisa än andra bedrägeriformer.

För framför allt sexualbrott kan det vara så att domstolarna kräver starkare bevisning än tidigare för fällande dom. Under andra halvan av 2000-talet och början av 2010-talet kom nämligen Högsta domstolen (HD) med flera avgöranden som kan ha lett till att beviskraven blivit hårdare.

För bedrägeribrott och sexualbrott kan den ökade skillnaden mellan väckta åtal och brott i fällande domar också bero på att antalet brottsmisstankar per ärende verkar ha ökat. I ärenden med flera brott kan det vara svårare att bevisa varje enskild händelse. Eventuella skillnader mellan åklagare och domstol i antalsräkningen av brott kan också ha påverkat utvecklingen.

Inledning

Rättsväsendets mål är den enskildas rättssäkerhet och rättstrygghet. För att bedöma rättsväsendets resultat är det därför viktigt att följa upp hur anmälda brott hanteras i rättskedjans olika delar. När effektiviteten hos polisen och andra brottsutredande myndigheter diskuteras används personuppläkning ofta som ett mått. Förbättrad personuppläkning är också ett av regeringens mål för rättsväsendet. I rättskedjans senare led finns ett allmänintresse för hur många åtal som leder till fällande dom. Det har framför allt märkts i samband med uppmärksammade våldtäktsrättegångar. Regeringen har därför tillsatt en utredning för att bland annat ta reda på varför inte fler våldtäktsanmälningar leder till fällande dom (Prop. 2014/15:1). Personuppläkning och hur många åtal som leder till fällande dom är alltså viktiga mått på rättsväsendets verksamhet, och denna kortanalys handlar därför om just detta.

Vad är personuppläkning?

Personuppläkning innebär att en person knutits till brottet genom åtal, strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse. Sedan tidigare publicerar Brå statistik över personuppläkningsprocenten, det vill säga andelen anmälda brott som personuppläknas. En förutsättning för personuppläkning är att det går att identifiera en misstänkt, vilket kan vara svårt för vissa brottstyper. I den här kortanalysen används ett kompletterande mått på personuppläkning – andelen personuppläknade brottsmisstankar (se s. 7–10).

Personuppläkning innebär oftast att åtal väckts. Men till skillnad från vid strafföreläggande och åtalsunderlåtelse är rättsprocessen inte avslutad när åtal väcks. Utöver att undersöka personuppläkningen är det därför viktigt att följa upp vad som händer med åtalen i domstol.

Syfte och frågeställningar

Kortanalysens syfte är att beskriva och analysera utvecklingen av andelen personuppläknade misstankar och hur många åtal som bifälls² i domstol 2004–2014. Det sistnämnda skattar Brå här genom att analysera relationen mellan antalet väckta åtal och antalet brott i fällande domar. Följande frågor ska besvaras:

- Hur utvecklades andelen personuppläknade misstankar under perioden?
- Skiljde sig utvecklingen av personuppläknade misstankar från utvecklingen av personuppläknade brott?

² Att åtal bifälls innebär att domstolen går på åklagarens linje och fäller den tilltalade för det aktuella brottet.

- Hur utvecklades de olika typerna av personuppklaring (åtal, strafföreläggande, åtalsunderlåtelse)?
- Förändrades antalet brott i fällande domar i relation till antalet väckta åtal?
- Hur ser utvecklingen ut för åtta utvalda brottstyper: brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid, sexualbrott, tillgreppsbrott, bedrägeribrott, skadegörelsebrott, trafikbrott och narkotikabrott?³

Utvecklingen för olika brottstyper analyseras för att personuppklaring och bifallna åtal kan skilja sig mellan olika brott. Till exempel kom flera avgöranden från Högsta Domstolen (HD) i slutet av 2000-talet och början av 2010-talet, som kan ha påverkat hur många åtal för sexualbrott som ledde till fällande dom.

Om personuppklaringsprocenten

Som tidigare nämnts kan personuppklaring antingen innebära åtal, strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse. Att åklagaren väcker **åtal** innebär att en domstol kommer att pröva om den misstänkta är ansvarig för brottet. Om den misstänkta erkänner och accepterar straffet kan åklagaren i vissa fall utfärda **strafföreläggande** istället för att ärendet tas upp i domstol. Detta kan bara bli aktuellt om påföljden är böter eller villkorlig dom. **Åtalsunderlåtelse** innebär vidare att brottet antecknas i belastningsregistret men inte kommer att tas upp i domstol. En förutsättning för åtalsunderlåtelse är att det står klart att personen begått brottet, oftast för att personen erkänt. En vanlig anledning till åtalsunderlåtelse är att den misstänkta begått andra allvarligare brott, och att det inte skulle påverka straffet om det aktuella brottet också togs upp i domstol.

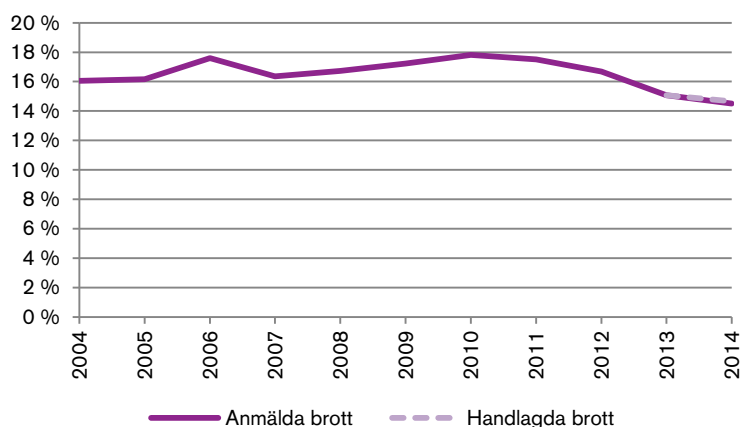
Sedan 1995 publicerar Brå statistik över andelen brott som personuppklasas. Innan dess publicerades andelen uppklarade brott, men då gjordes inte skillnad på personuppklarade brott och så kallade tekniskt uppklarade brott.

Tidigare räknade man ut personuppklaringsprocenten genom att dividera antalet personuppklarade brott ett givet år med antalet anmälda brott samma år. För att höja kvalitén har Brå reviderat måttet på personuppklaring. Från och med redovisningsåret 2014 räknas personuppklaringsprocenten istället ut baserat på handlagda brott. Med handlagda brott avses anmälda brott där polisen, åklagaren eller någon annan utredande myndighet fattat ett beslut som innebär att handläggningen av brottet avslutas. Det kan till exempel vara beslut om åtal eller beslut att inte inleda förundersökning för att spaningsuppslag saknas. I praktiken är skillnaden mellan det nya och det gamla måttet på personuppklaringsprocent totalt sett mycket liten (se figur 1). Skillnaden kan dock vara större för vissa brottstyper.

Med undantag för 2006 var andelen personuppklarade brott omkring 16 procent 2004–2007. Därefter ökade personuppklaringsprocenten fram till 2010, då andelen var 18 procent. Sedan dess har personuppklaringen minskat igen och var 2014 nere på 15 procent.

³ De utvalda brottstyperna har följande lagrum: brottsbalken kapitel 3, 4, 6, 8, 9, 12, trafikbrottslagen respektive narkotikastrafflagen och 6 § smugningslagen.

Figur 1. Personuppklaringsprocent baserat på anmälda brott (2004–2014) respektive handlagda brott (2014). Källa: kriminalstatistiken.

Nya indelningsgrunder introducerades 2014

Personuppklaring används ofta som ett mått på effektivitet hos polisen och andra brottsutredande myndigheter, men måttet har vissa brister. I statistiken ingår anmälda händelser som inte är brottsliga eller som det är omöjligt eller mycket resurskrävande att utreda och binda en gärningsperson till. Sådana händelser blir ofta direktavskrivna. Det är till exempel svårt att identifiera en möjlig gärningsperson vid många bostadsinbrott, vilket gör dem resurskrävande och svåra att personupplara. Jämförelsevis brukar narkotikabrott vara betydligt lättare att personupplara, eftersom de generellt upptäcks av polisen och det därför ofta finns någon misstänkt redan vid anmälan. Brotts som är svåra att personupplara får dock lika stor vikt i statistiken som brott som är lätta att personupplara. Därmed påverkas personuppklaringsprocenten av faktorer som polisen och andra brottsutredande myndigheter inte kan påverka, vilket gör det problematiskt som mått på effektivitet.

För att öka personuppklaringsstatistikens relevans och tillförlitlighet introducerade Brå två nya indelningsgrunder redovisningsåret 2014:

- Direktavskrevs eller utreddes⁴ brottet?
- Fanns det någon minst skäligen misstänkt för brottet eller inte?

De nya indelningsgrunderna ska göra det möjligt att se i vilken utsträckning som brotten bedöms möjliga att personupplara, vilket ska ge en mer träffsäker bild av verksamhetsresultaten. Även med dessa indelningsgrunder kan statistiken dock påverkas av faktorer som de brottsutredande myndigheterna inte råår över.

År 2014 utreddes 50 procent av samtliga anmälda brott, och för 32 procent av brotten fanns någon minst skäligen misstänkt. Av de utredda brotten personupplarades 31 procent. Bland brotten som utreds är andelen som personupplaras alltså ungefär dubbelt så hög som bland samtliga anmälda brott. Bland brotten med en misstänkt personupplarades 46 procent. Att utredning inleds behöver inte innebära att en misstänkt identifieras. Däremot är det ovanligt att inte inleda utredning för brott där det finns en misstänkt (Brå 2015b).

Eftersom de nya indelningsgrunderna för personuppklaringsstatistiken började gälla först redovisningsåret 2014 är det inte möjligt att följa deras utveckling över tid än. En förutsättning för att ta fram statistiken är dessutom de systemförändringar som infördes 2012–2013.⁵ Det är dock möjligt att följa utvecklingen av andelen personupplarade misstankar. Detta mått skiljer

⁴ Med utredning avses här förundersökning, förenklad utredning eller utredning enligt lagen om unga lagöverträdare.

⁵ Som en del av det pågående utvecklingsarbetet med Rättsväsendets informationsförsörjning (RIF) genomförde polisen och Åklagarmyndigheten systemomläggningar som medfört att Brå får tillgång till ny information (Brå 2015b).

sig något från statistiken över handlagda brott, eftersom det baseras på brottsmisstankar istället för på brott med någon misstänkt. Andelen personupplklarade misstankar kan dock ge en kompletterande bild av personupplklarings utveckling, innan detta är möjligt via statistiken över handlagda brott. I den här kortanalysen analyserar Brå därför utvecklingen av personupplklarade misstankar.

Att utgå från andelen personupplklarade misstankar har fördelen att olika former av personupplklaring kan jämföras mer rättvisande (åtal, strafföreläggande och åtalsunderlåtelse). När det finns mer än en misstänkt för samma brott baseras den officiella personupplklaringsstatistiken nämligen på huvudbeslutsprincipen.⁶ Det innebär att för ett brott där åtal väcks mot en misstänkt och strafföreläggande utfärdas för en annan så kommer enbart åtalet att synas i statistiken. Därmed blir vissa former av personupplklaring underrepresenterade. Men om man redovisar personupplklaringen per brottsmisstanke så behövs inte huvudbeslutsprincipen, eftersom enbart ett personupplklarande beslut kan tas per misstanke.

Vad händer med åtalen?

När personupplklaringen består av åtal är rättsprocessen inte avslutad, till skillnad från vid strafföreläggande och åtalsunderlåtelse. Därför är det relevant att följa upp hur många åtal som bifalls i domstol. Det finns dock ingen officiell statistik över andelen åtal som leder till att den åtalade fälls.⁷ Det beror på att det idag inte går att följa enskilda ärenden genom hela rättsprocessen med hjälp av register.

I stället kan man skatta andelen bifallna åtal. Antalet brottsmisstankar som leder till åtal kan nämligen jämföras med antalet brott per person i fällande domar. Om ett åtal bifalls kommer brottet att registreras i lagföringsregistret, till skillnad från om åtalet ogillas. Att vissa åtal ogillas i domstol leder alltså till en diskrepans mellan antalet väckta åtal och antalet brott i fällande domar. Nivåskillnaden däremellan bör huvudsakligen bero på åtal som inte bifallits i domstol. Jämförelsen har dock flera möjliga felkällor (se s. 10–11).

Det bör poängteras att andelen bifallna åtal inte riktigt är samma sak som andelen fällande domar. En fällande dom betyder att den åtalade fälls på någon åtalspunkt, medan en friande dom betyder att den åtalade frias från alla åtalspunkter. Men ett brottmål kan innehålla åtal för flera brott, och en fällande dom kan därför fortfarande innebära att den åtalade frias från vissa av åtalen.

⁶ Huvudbeslutsprincipen innebär att personupplklarande beslut redovisas efter rangordningen åtalsbeslut, strafföreläggande, åtalsunderlåtelse. Om mer än en av dessa beslutstyper förekommer för samma brott så redovisas alltså enbart den beslutstyp som har högst rangordning.

⁷ Däremot finns officiell statistik över antalet friande respektive fällande domar (se bilaga, tabell 4). Denna statistik kan dock inte redovisas per brottstyp. Dessutom kan de fällande domarna fortfarande innebära att den åtalade frias från vissa av åtalspunkterna, vilket statistiken inte visar.

Tillvägagångssätt

Personuppklarade misstankar

I den här kortanalysen baseras statistiken över andelen personuppklarade misstankar på Brås misstankeregister. Misstankar delas in i fyra misstankegrader:

- kan misstänkas
- skäligen misstänkt
- på sannolika skäl misstänkt
- tillräckliga skäl för åtal.

För att en misstanke ska ingå i registret måste den åtminstone vara en skäligen misstanke. Det innebär att konkreta omständigheter ska tala med viss styrka för att den misstänkta har begått brottet. I sådana fall är det ovanligt att man inte inleder en utredning (Brå 2015c). Oftast inleds en utredning innan någon skäligen misstanke registreras. Men ibland kan en skäligen misstanke tvärtom vara skäl till att inleda en utredning. Till exempel upptäcker polisen många ringa narkotikabrott avseende eget bruk, och kan direkt på plats bedöma att det finns skäligen misstanke och därför besluta om kroppsbesiktning genom urinprov (28 kap. 12 § RB). I och med beslutet att använda detta tvångsmedel ska förundersökning anses vara inledd (JO 2001).

När man försöker utreda vem som kan misstänkas för ett brott brukar polisen oftast leda förundersökningen. När polisen identifierar en skäligen misstänkt tar en åklagare över som förundersökningsledare. Men för enklare brott fortsätter polisen att vara förundersökningsledare (23 kap. 3 § RB).

Att utgå från brottsmisstankar ger en kompletterande bild av personuppklaringen. I personuppklaringsstatistiken ingår nämligen brott som det kan vara mycket svårt att knyta en gärningsperson till. Sådana svåruppklarade brott får lika stor betydelse för statistiken som andra brott. Det finns också tydliga skillnader mellan olika brottstyper i hur enkelt det är att identifiera en möjlig gärningsperson. Genom att utgå ifrån brottsmisstankar beskrivs personuppklaringen för brott som bedömts ha förutsättningar för att personuppklaras. Det bör till exempel innebära att förutsättningarna för personuppklaring blir mer likartade mellan olika brottstyper.

Även statistik över personuppklarade misstankar har dock brister. Även här finns nämligen skillnader i förutsättningarna för personuppklaring. Till exempel har brott som upptäcks av polisen generellt bättre bevisläge redan vid anmälningstillfället, även om man bortser från att det generellt är lättare att identifiera en misstänkt för dessa brott. Det innebär att även andelen personuppklarade misstankar påverkas av faktorer som polisen och andra brottsutredande myndigheter inte råår över, och därför är ett trubbigt mått på effektivitet. Dessutom ökade an-

delen brott där en skäligen misstänkt identifierades från 30 till omkring 34 procent mellan 2004 och 2013 (Brå 2014b). Eftersom denna identifiering bygger på polisarbete är det möjligt att polisen över tid har blivit bättre på att identifiera misstänkta. Det är också möjligt att polisen har sänkt ribban för vad som ska räknas som skälig misstanke. Förändringen behöver dock inte ha att göra med hur polisen arbetar, utan kan bero på att den anmälda brottsligheten har ändrat sammansättning och karaktär.

Andelen personuppklarade misstankar baseras här, precis som statistiken över handlagda brott, på beslut som innebär att handläggningen avslutas. En registrerad brottsmisstanke är kopplingen mellan en person och ett brott. Det innebär att om två personer misstänks ha begått två brott tillsammans så registreras totalt fyra brottsmisstankar.

Statistikens redovisningsår baseras på när handläggningen av misstanken avslutades. Det innebär till exempel att 2014 kan innehålla misstankar för brott som anmäldes tidigare år, så länge handläggningen avslutades under 2014.

Andelen personuppklarade misstankar jämförs här med den officiella statistiken över andelen personuppklarade brott. Den definition som gällde före redovisningsåret 2014 används genomgående, för att säkerställa att statistiken över personuppklarade brott är jämförbar över tid. Det innebär att statistikerna inte bara skiljer sig genom att de baseras på brott respektive brottsmisstankar. De personuppklarade misstankarna gäller också *handlagda* brott, till skillnad från de personuppklarade brotten. Totalt är det som tidigare nämnts liten skillnad i personupklaringsprocenten mellan handlagda brott och anmälda brott, men för enskilda brottstyper kan skillnaden vara större.

Bifallna åtal

För att skatta hur många åtal som bifölls jämförs antalet brottsmisstankar som ledde till åtal (misstankeregistret) med antalet brott per person i fällande domar (lagföringsstatistiken). Statistikerna utgår alltså båda från antalet brott per person, vilket innebär att de bör vara jämförbara och att skillnaden mellan dem säger något om hur många åtal som bifölls. Om domstolarna biföll alla brottsmisstankar som ledde till åtal, borde alltså antalet brott i fällande domar vara lika högt. När antalet brott i fällande domar är lägre än antalet brottsmisstankar som ledde till åtal borde skillnaden bero på åtal som inte bifölls i domstol. Jämförelsen har dock flera potentiella felkällor:

- Den åtalade kan ha fällts, men under en annan brottsrubricering.⁸
- Alla åtal hinner inte tas upp i rättegång samma år.
- Brott i fällande domar kan gälla åtal som väcktes föregående år.
- Åklagaren och domstolen kan ha räknat antalet brott olika.⁹
- Sättet att räkna antalet brott kan förändras över tid.
- Systemomläggningar.¹⁰

Majoriteten av alla anmälningar rör ett brott eller enstaka brott som är enkla att avgränsa från varandra. Men i vissa situationer kan det vara komplicerat att räkna antalet brott. Därför finns riktlinjer för att göra antalsräkningen av brott enhetlig genom rättskedjan (RIF-gruppen 2012). Det finns även vägledande domar om antalsräkning av brott (se till exempel NJA 2006 s. 524,

⁸ I vissa fall kan detta ge skillnader i antalsräkningen, utöver att påverka jämförelsen mellan åtal och brott i fällande dom för specifika brottstyper. Exempelvis blir antalsräkningen olika om domstolen inte bifaller åtal för grov fridskränkning, där flera gärningar räknas som ett brott, utan istället dömer den åtalade för två fall av olaga hot.

⁹ När åklagaren väcker åtal för en serie av likartade brott kan det nämligen hända att domstolen bifaller åtal men bedömer hela serien som ett brott. Risken är större att detta påverkar jämförelsen för brottstyper där det är vanligare med åtal för en serie likartade brott, till exempel bedrägeribrott och narkotikabrott.

¹⁰ Till exempel började domstolarna använda Juridisk informationsförsörjning (JIF) i maj 2014 och försökte då anpassa sitt ärendesystem Vera för att så långt som möjligt kunna svara på de brottsmisstankar som kommer från åklagarna. Det är möjligt att detta minskade risken för att antalet brott registreras olika av åklagaren och domstolen.

NJA 2007 s. 973).

Domstolen ska ta ställning till antalet av samma brott som den åtalade döms för, men det är bara nödvändigt om det påverkar straffmätningen. Samtidigt är domstolarna skyldiga att registrera antalet brott som personen döms för (Sunnqvist 2011). När domstolen inte tar ställning till antalet brott i domen är det därför oklart vem som ska besluta hur antalet brott ska räknas.

På grund av felkällorna som nämnts här verkar det missvisande att räkna ut andelen bifallna åtal genom att dividera antalet brott i fällande domar med antalet brottsmisstankar som lett till åtal. Hur antalet brott i fällande domar utvecklas i förhållande till antalet väckta åtal borde dock indikera om andelen bifall förändras. I den här kortanalysen jämförs därför utvecklingen av antalet brott i fällande domar med utvecklingen av antalet väckta åtal, men någon andel räknas inte ut.

Det bör poängteras att lagföringsstatistiken bara innehåller information från tingsrättsdomar. Därmed går det inte att veta om åtal som ogillats i tingsrätten därefter godkänts i hovrätten eller HD. På samma sätt saknas information om vilka brott i fällande domar i tingsrätten som den åtalade sedan friats från i högre instans.

Det kan vara mer problematiskt att redovisa statistik för undergrupper av brottskapitel. Det beror på att den åtalade kan fällas under en annan brottsrubricering än den som åklagaren väckt åtal för. Att byta brottsrubricering mellan olika kapitel i brottsbalken är förmodligen ovanligt. Däremot är det sannolikt vanligare att byta brottsrubricering inom samma kapitel i brottsbalken, till exempel från våldtäkt till sexuellt tvång. Därför bör man tolka statistik över undergrupper till brottskapitel särskilt försiktigt.

Resultat

I det här kapitlet beskrivs andelen personuppklarade misstankar och hur många åtal som verkar ha bifallits i domstol. Först redovisas utvecklingen totalt sett, oavsett brottstyp. Därefter jämförs de olika brottstyperna med varandra, och sedan beskrivs utvecklingen för brottstyperna var för sig.

Totalt

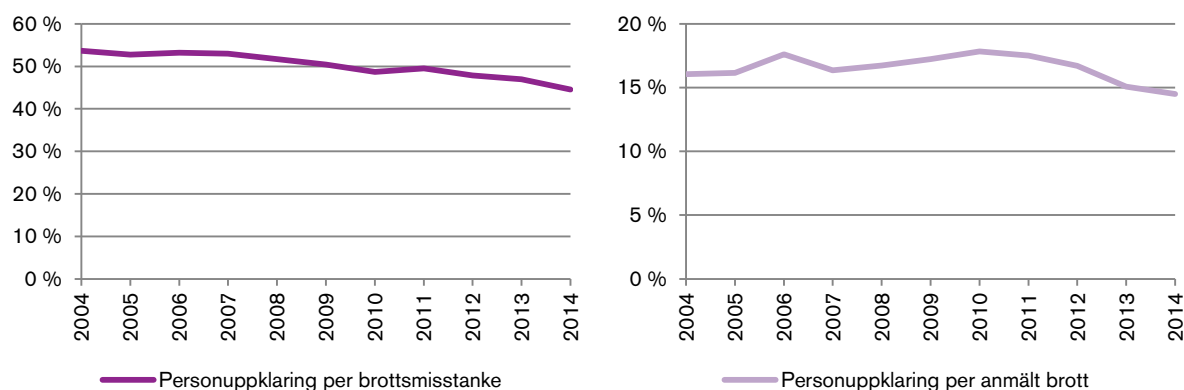
Personuppklarade misstankar

Totalt personuppklarades runt 53 procent av brottsmisstankarna mellan 2004 och 2007 (se figur 2). Därefter minskade andelen och var nere på 45 procent 2014. *Antalet* personuppklarade misstankar var däremot inte lägre 2014 än 2004 (se bilaga, tabell 2).

Andelen personuppklarade misstankar kan jämföras med den officiella statistiken över andelen personuppklarade brott. Mellan 2004 och 2007 var andelen personuppklarade brott omkring 16 procent. Efter en ökning 2007–2010 minskade andelen igen och var nere på 15 procent 2014. Andelen personuppklarade misstankar minskade alltså mer än andelen personuppklarade brott.¹¹

¹¹ Andelen personuppklarade *brott* minskade med 10 procent under perioden (1,5 procentenheter), medan andelen personuppklarade *misstankar* minskade med 17 procent (9 procentenheter).

Figur 2. Andelen brottsmisstankar och anmälda brott som personupplärlades 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

Majoriteten av alla brottsmisstankar personupplärlas genom att åtal väcks. Personupplärlingens utveckling styrdes därmed främst av andelen åtal. Andelen brottsmisstankar som ledde till åtal minskade från 41 till 33 procent 2004–2014 (se figur 3).

Efter åtal är det vanligast att brottsmisstankar personupplärlas genom strafföreläggande. Andelen brottsmisstankar som ledde till strafföreläggande varierade under perioden. Mellan 2004 och 2006 var andelen omkring 8 procent. År 2007 ökade andelen till 9 procent, och fortsatte på samma nivå till 2009. Därefter sjönk andelen igen och var nere på 7 procent 2014.

Den ovanligaste personupplärlingsformen är åtalsunderlåtelse. Mellan 2004 och 2006 ledde omkring 4 procent av brottsmisstankarna till åtalsunderlåtelse. Men år 2007 ökade andelen tydligt till 6 procent, och fortsatte på ungefär samma nivå till 2009. Därefter minskade andelen successivt igen, och var tillbaka på runt 4 procent 2014.

Figur 3. Andelen brottsmisstankar som personupplärlades per beslutstyp 2004–2014. Källa: misstankeregistret.

Andelen personupplärlade misstankar minskade alltså på grund av att andelen åtal sjönk. Nedgången verkar inte kunna förklaras av ändrad brottsammansättning bland brottsmisstankarna.¹² Även om *andelen* personupplärlade misstankar minskade så gjorde *antalet* inte det. Att andelen personupplärlade misstankar minskade verkar istället främst förklaras av att anta-

¹² För att undersöka detta räknades den genomsnittliga personupplärlingen ut för respektive brottstyp. Detta betraktades sedan som den förväntade personupplärlingen per brottstyp. Därefter räknades den förväntade personupplärlingen totalt per år ut baserat på fördelningen av respektive brottstyp. Enligt denna beräkning kunde andelen personupplärlade misstankar förväntas vara 51 procent 2004 och 50 procent 2014. Det innebär att förändringar i misstankarnas brottsammansättning inte verkar kunna förklara den tydliga nedgången i personupplärlade misstankar (från 53 till 45 procent). Enligt en tidigare beräkning verkar inte heller utvecklingen av andelen personupplärlade *brott* kunna förklaras av ändrad brottsammansättning (Brå 2014b).

let brottsmisstankar ökade (se bilaga, tabell 2), vilket i sin tur delvis hänger samman med att fler brott anmäldes (Brå 2015a).

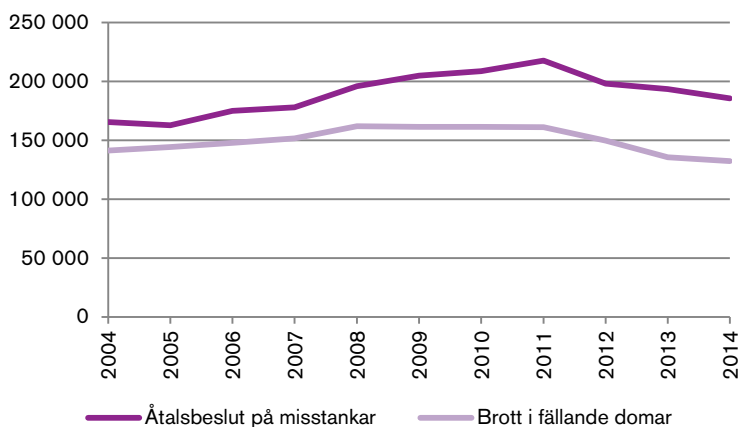
Bifallna åtal

Rättsprocessen avslutas när brottsmisstankar personuppklaras genom strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse. Men om personuppklaringen består av åtal så avslutas rättsprocessen först när domen faller.¹³

Idag går det inte att ta fram andelen åtal som lett till att personen fälls med hjälp av register. Men detta skattas alltså här genom att jämföra antalet brottsmisstankar som lett till åtal med antalet brott i fällande domar.

Mellan 2004 och 2007 följde antalet brott i fällande domar i stort sett antalet väckta åtal (se figur 4). Men mellan 2008 och 2014 ökade skillnaden, vilket tyder på att andelen bifallna åtal minskade.

Figur 4. Antalet brottsmisstankar som ledde till åtal jämfört med antalet brott i fällande domar 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

Att andelen bifallna åtal verkar ha minskat stöds av att andelen friande domar ökade från 6,3 till 7,8 procent 2004–2014 (se bilaga, tabell 4). Även om jämförelsen kan påverkas av flera felkällor (se s. 10–11) så verkar det alltså osannolikt att felkällorna skulle förklara hela den ökade skillnaden. Några möjliga förklaringar till att andelen bifallna åtal verkar ha minskat är att

- brotten som ledde till åtal ändrade sammansättning och karaktär, vilket gjorde dem svårare att bevisa i domstol
- domstolarna började ställa högre beviskrav
- polisen, åklagare och andra brottsutredande myndigheter lyckades mer sällan samla in tillräcklig bevisning för att åtalet skulle hålla i domstol.

¹³ I vissa fall avslutas rättsprocessen dock inte heller i samband med tingsrättens dom, eftersom domen överklagas och prövas i högre instans.

Efter brottstyp

Personupplklarade misstankar

Andelen personupplklarade misstankar varierar mellan olika brottstyper. Av de analyserade brottstyperna var personupplkaringen 2004–2014 lägst för brott mot frihet och frid (se figur 5), till exempel olaga hot och ofredande. Högst personupplkaring hade misstankar för trafikbrott, definierat som brott mot trafikbrottslagen, exempelvis vårdslöshet i trafik och rattfylleri. Det beror främst på att brotten till stor del är så kallade spaningsbrott. De upptäcks i regel av polisen, vilket innebär att det ofta finns både en misstänkt och god bevisning redan vid anmälan. Till exempel upptäcks rattfylleri ofta vid polisens nykterhetskontroller. I sådana ärenden brukar det finnas bevisning i form av utandningsprov redan vid anmälningstillfället.

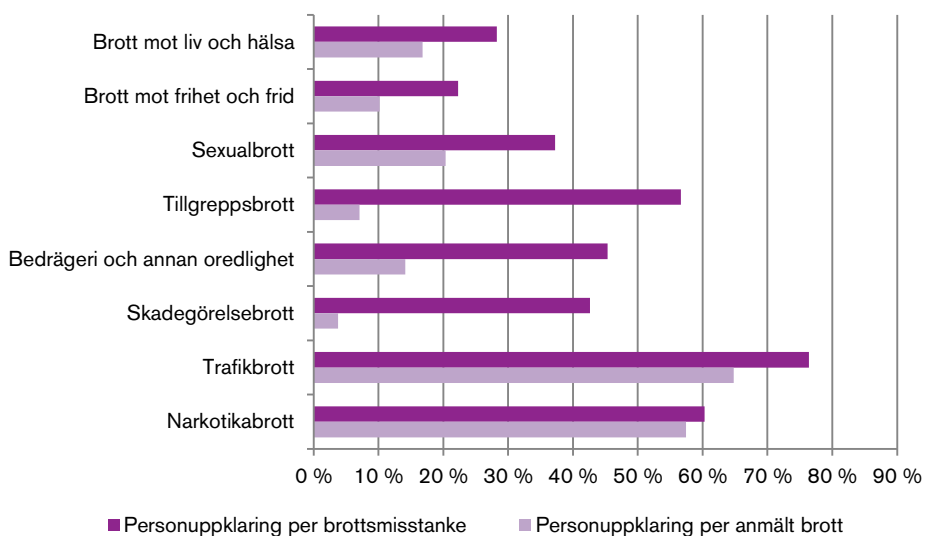
Att det finns någon misstänkt är en förutsättning för personupplkaring. Därför är andelen *misstankar* som personupplkaras högre än andelen anmälda *brott* som personupplkaras. Men hur stor skillnaden är mellan personupplklarade misstankar och brott varierar mellan olika brottstyper. Det beror på att det är olika lätt att identifiera en misstänkt. För brottstyper där det generellt är svårt att identifiera en misstänkt är andelen personupplklarade brott betydligt lägre än andelen personupplklarade misstankar.

Skillnaden mellan måtten var 2004–2014 störst för egendomsbrott (tillgreppsbrott, bedrägeri och annan oredlighet, skadegörelsebrott). Egendomsbrott personupplklarades alltså förhållandevis sällan, men när det väl fanns en skäligen misstänkt var personupplkaringen betydligt högre. Det beror på att det sällan går att identifiera en möjlig gärningsperson när egendomsbrott anmäls, vilket försvårar personupplkaringen.¹⁴ De egendomsbrott där man kunnat identifiera en misstänkt är däremot förmodligen lättare att bevisa, till exempel för att någon upptäckte brottet medan det pågick.

För trafikbrott och narkotikabrott var skillnaden mellan andelen personupplklarade brott och personupplklarade misstankar som minst, vilket främst beror på att de till stor del är spaningsbrott.

¹⁴ För vissa typer av egendomsbrott är det dock betydligt lättare att identifiera en misstänkt. Det är till exempel rimligt att anta att butiksnätterier ofta anmäls för att väktare eller annan personal upptäckte brottet medan det pågick.

Figur 5. Genomsnittlig andel brottsmisstankar och anmälda brott som personupplarades 2004–2014 efter brottstyp. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

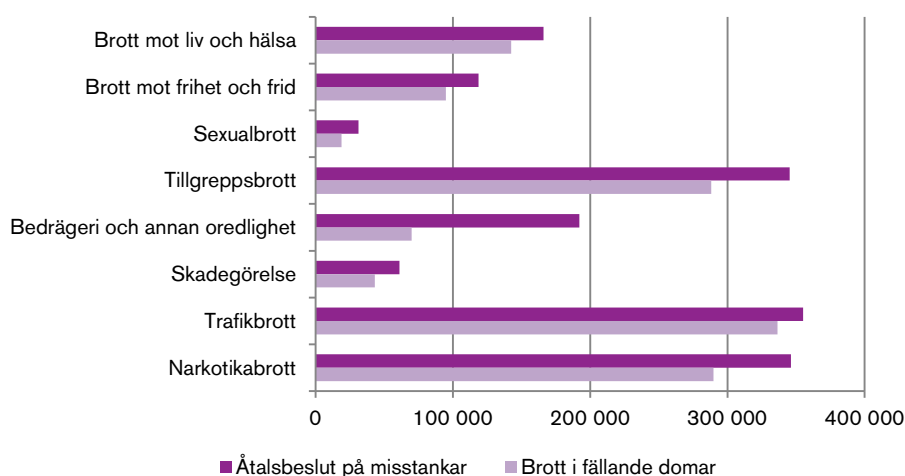

Bifallna åtal

Skillnaden mellan antalet väckta åtal och antalet brott i fällande domar varierade tydligt mellan olika brottstyper 2004–2014 (se figur 6). Skillnaden var störst för bedrägeri och annan oredlighet (9 kap. BrB), vilket tyder på att det är inom denna brottstyp som det är vanligast att åtal inte bifalls i domstol. Det kan åtminstone delvis bero på att stora ärenden är vanligare inom denna brottstyp, det vill säga ärenden som innehåller många brott och eventuellt flera misstänkta (se s. 29 och bilaga, tabell 3). I stora brottmål kan det bli svårt att bevisa varje enskilt brott per åtalad person. Dessutom ökar det risken att statistiken påverkas av eventuella skillnader mellan åklagaren och domstolen i antalsräkningen av brott.

Bland de undersökta brottstyperna var skillnaden mellan antalet väckta åtal och antalet brott i fällande domar minst för trafikbrott (trafikbrottslagen). Det indikerar att det är ovanligt att åtal för trafikbrott inte bifalls i domstol. Det har sannolikt att göra med att trafikbrott till stor del är så kallade spaningsbrott. I och med att trafikbrott ofta upptäcks av polisen är det troligt att bevisläget generellt är bättre än för brott som brukar anmälas av den som drabbats.

Figur 6. Antalet brottsmisstankar som ledde till åtal jämfört med antalet brott per person i fällande domar 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

I resten av kapitlet analyseras utvecklingen av personupplklarade misstankar och bifallna åtal för varje brottstyp var för sig.

Brott mot person

Vid brott mot person brukar den drabbade ha haft någon form av kontakt med gärningspersonen i samband med brottet, till exempel i ett fysiskt möte, i ett telefonsamtal eller via sociala medier. Det gör det generellt lättare att identifiera en misstänkt för brottet, vilket är en förutsättning för personupplklaring. Detta medför att skillnaden mellan andelen personupplklarade brott och andelen personupplklarade misstankar är mindre än för vissa andra brott. Men även om det ofta går att identifiera en misstänkt är brott mot person generellt svårare att bevisa än till exempel spaningsbrott.

Brott mot liv och hälsa

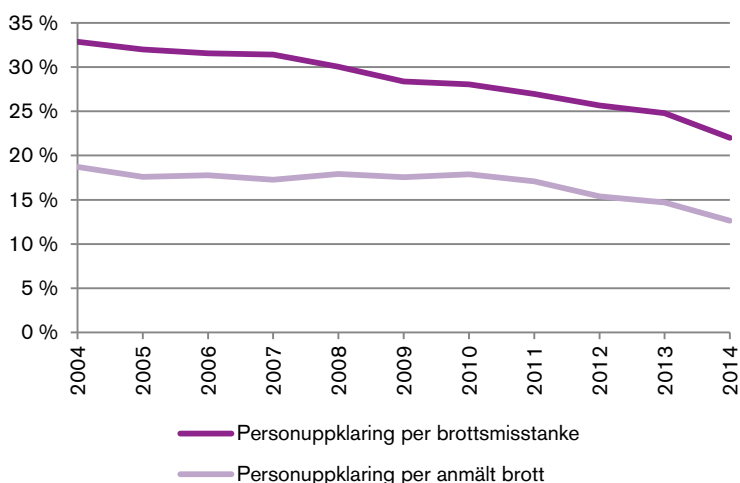
Personupplklarade misstankar

Andelen personupplklarade misstankar om brott mot liv och hälsa (3 kap. BrB) minskade successivt mellan 2004 och 2014, från 33 till 22 procent (se figur 7). Däremot minskade inte *antalet* personupplklarade misstankar (se bilaga, tabell 2).¹⁵

Andelen personupplklarade misstankar kan jämföras med andelen personupplklarade brott mot liv och hälsa, som var omkring 18 procent 2005–2010 för att sedan minska till 13 procent 2010–2014. För brott mot liv och hälsa verkar alltså andelen personupplklarade misstankar ha minskat mer än andelen personupplklarade brott.

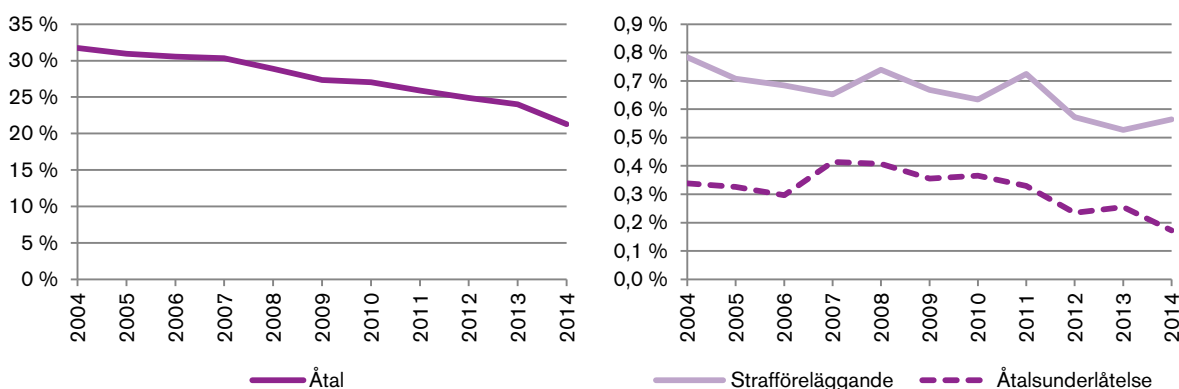
¹⁵ Visserligen var antalet personupplklarade misstankar för brott mot liv och hälsa något lägre 2014 än 2004. Men det är för tidigt att säga om det beror på en tillfällig avvikelse eller är del av en ny trend.

Figur 7. Andelen brottsmisstankar och anmälda brott som personupplklarades vid brott mot liv och hälsa (3 kap. BrB) 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

Misstankar för brott mot liv och hälsa personupplklasas nästan alltid genom att åtal väcks. Andelen misstankar som ledde till åtal följde därmed utvecklingen av personupplklarade misstankar (se figur 8). I genomsnitt ledde 1 procent av misstankarna om brott mot liv och hälsa till strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse.

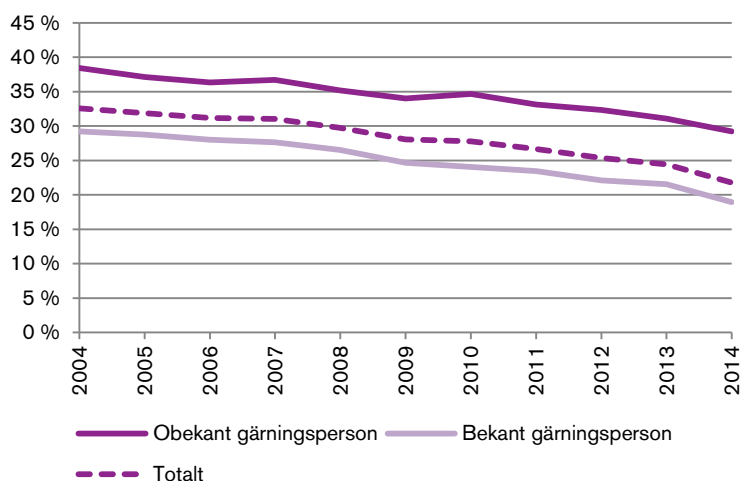
Figur 8. Andelen brottsmisstankar som personupplklarades per beslutstyp vid brott mot liv och hälsa (3 kap. BrB) 2004–2014. Källa: misstankeregistret.

Misstankar om brott mot liv och hälsa bestod till 96 procent av misshandel (inklusive grov och synnerligen grov misshandel) 2004–2014. Personupplklaringen av misstankar för misshandel följde därmed utvecklingen av personupplklarade misstankar för brott mot liv och hälsa totalt (se figur 9).

För den officiella personupplklaringsstatistiken, andelen personupplklarade *brott*, är personupplklaringen generellt lägre vid misshandel där gärningspersonen är obekant. Men för personupplklarade *misstankar* gällde 2004–2014 det motsatta – misstankar om misshandel personupplklarades oftare om gärningspersonen var obekant. Skillnaden mellan statistikkällorna förklaras antagligen av att det är svårare att identifiera en misstänkt, och därmed personupplklara brottet, om gärningspersonen är obekant. Men när det går att identifiera en misstänkt är det inte nödvändigtvis ett hinder för personupplklarande att gärningspersonen är obekant. Tvärtom är det troligt att det oftare finns stödbevisning i form av vittnen om det går att identifiera en misstänkt trots att gärningspersonen är obekant, till exempel för att det är vanligare att misshandeln skett utomhus.

Figur 9. Andelen brottsmisstankar vid misshandel som personupplärdes totalt och uppdelat efter om gärningspersonen var bekant eller obekant 2004–2014. Källa: misstankeregistret.

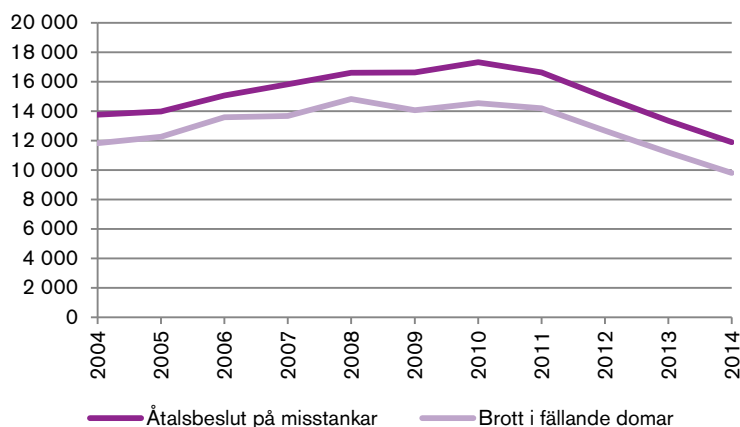

Andelen personupplärd misstankar om brott mot liv och hälsa minskade alltså, men inte *antalet*. Istället beror den minskade andelen på att antalet brottsmisstankar ökade (se bilaga, tabell 2), vilket i sin tur delvis beror på det ökade antalet anmälda brott.

Bifallna åtal

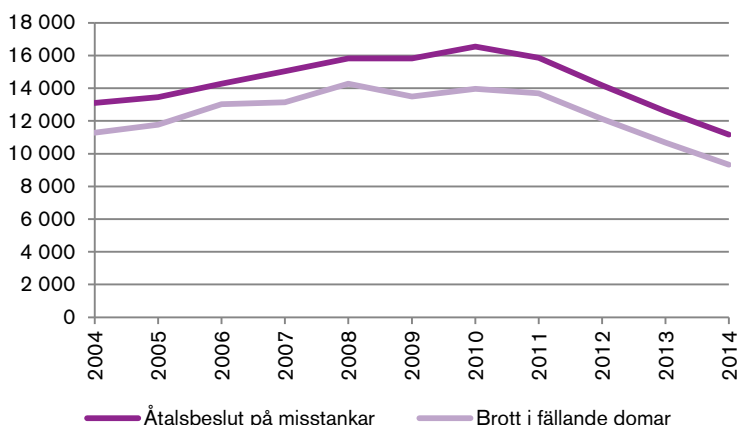
Misstankar för brott mot liv och hälsa som personuppläras genom åtal verkar ha bifallits i domstol i ungefär samma utsträckning som tidigare. Mellan 2004 och 2014 följde nämligen antalet brott mot liv och hälsa i fällande domar i stort sett antalet väckta åtal för dessa brott (se figur 10).

Figur 10. Antalet väckta åtal vid misstanke om brott mot liv och hälsa (3 kap. BrB) jämfört med antalet sådana brott per person i fällande domar 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

Misshandel (inklusive grov och synnerligen grov misshandel) är som tidigare nämnts absolut vanligast bland brott mot liv och hälsa. För misshandelsbrotten var utvecklingen av antalet brott i fällande domar och antalet väckta åtal därmed densamma som för brott mot liv och hälsa totalt (se figur 11).

Figur 11. Antalet väckta åtal vid misstanke om misshandel (5 och 6 §§ 3 kap. BrB) jämfört med antalet sådana brott per person i fällande domar 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

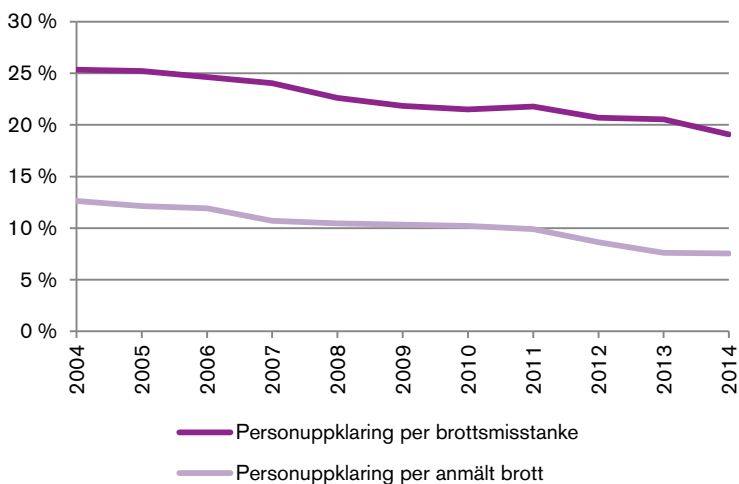
Brott mot frihet och frid

Personuppklarade misstankar

Andelen personuppklarade misstankar om brott mot frihet och frid (4 kap. BrB) minskade från 25 till 19 procent 2004–2014 (se figur 12). *Antalet* personuppklarade misstankar var däremot ungefär densamma 2014 som 2004 (se bilaga, tabell 2).

Den officiella personuppklaringsstatistiken, andelen personuppklarade brott, utvecklades i stort sett parallellt med andelen personuppklarade misstankar under perioden.

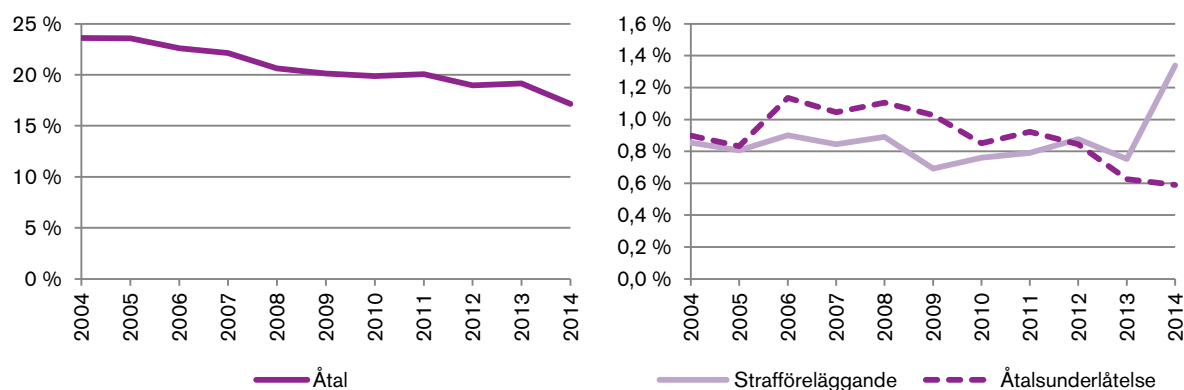
Figur 12. Andelen brottsmisstankar och anmälda brott som personuppklarades vid brott mot frihet och frid (4 kap. BrB) 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

För brott mot frihet och frid innebär personuppklaring nästan alltid att åtal väcks. Andelen misstankar som ledde till åtal följde därmed andelen personuppklarade misstankar (se figur 13). Mellan 2004 och 2014 uppgick andelen misstankar som ledde till strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse i genomsnitt till 1,8 procent.¹⁶

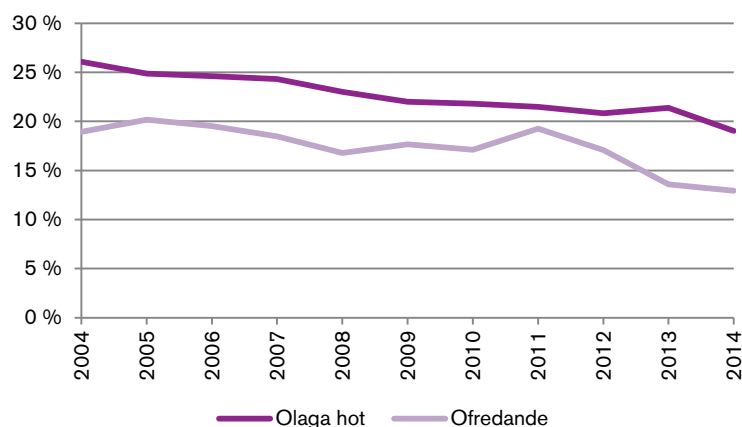
¹⁶ Att andelen strafförelägganden plötsligt ökade 2014 har att göra med att det är ovanligt att brott mot frihet och frid leder till strafförelägganden och att statistiken därför är känslig för enskilda fall med många sådana beslut. Det aktuella året förekom en anmälan där beslut om strafföreläggande fattades för många brottsmisstankar.

Figur 13. Andelen brottsmisstankar för brott mot frihet och frid (4 kap. BrB) som personupplärdes per beslutstyp 2004–2014. Källa: misstankeregistret.

Majoriteten av misstankarna om brott mot frihet och frid bestod av olaga hot (53 procent) eller ofredande (26 procent). Andelen personupplärd misstankor för olaga hot minskade mellan 2004 och 2014 från 26 till 19 procent (se figur 14). Andelen personupplärd misstankor var lägre för ofredande än för olaga hot. Andelen personupplärd misstankor för ofredande varierade mellan 17 och 20 procent 2004–2011. Därefter minskade andelen personupplärd misstankor och var nere på 13 procent 2014.

Figur 14. Andelen brottsmisstankar för olaga hot (5 § 4 kap. BrB) och ofredande (7 § 4 kap. BrB) som personupplärdes 2004–2014. Källa: misstankeregistret.

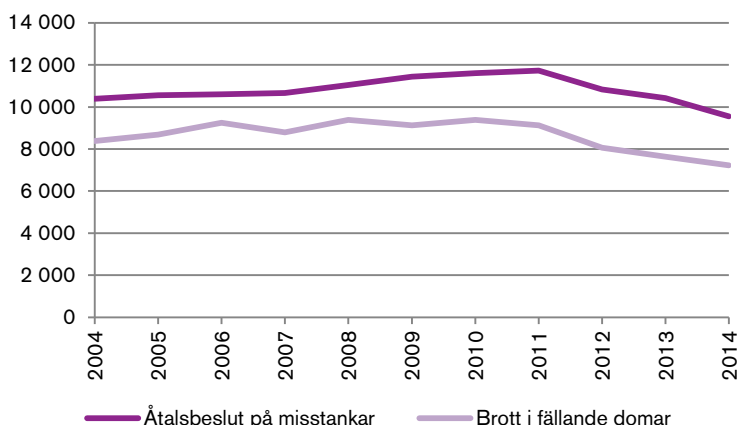

Även om andelen personupplärd misstankor för brott mot frihet och frid minskade så gjorde antalet alltså inte det. Istället beror den minskade andelen på att antalet brottsmisstankor ökade (se bilaga, tabell 2), vilket i sin tur hänger samman med det ökade antalet anmälda brott.

Bifallna åtal

Mellan 2004 och 2010 förändrades antalet brott mot frihet och frid i fällande domar inte systematiskt i relation till antalet väckta åtal för sådana brott (se figur 15). Men 2010–2013 minskade antalet brott i fällande domar något i relation till antalet väckta åtal. Det tyder på att andelen bifallna åtal för brott mot frihet och frid kan ha minskat något under början av 2010-talet. Det är dock möjligt att utvecklingen påverkats av jämförelsens potentiella felkällor (se s. 10–11), till exempel att sättet att räkna antalet brott kan förändras över tid och att åklagare och domstol ibland kan räkna antalet brott olika.

Figur 15. Antalet väckta åtal vid misstanke om brott mot frihet och frid (4 kap. BrB) jämfört med antalet sådana brott per person i fällande domar 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

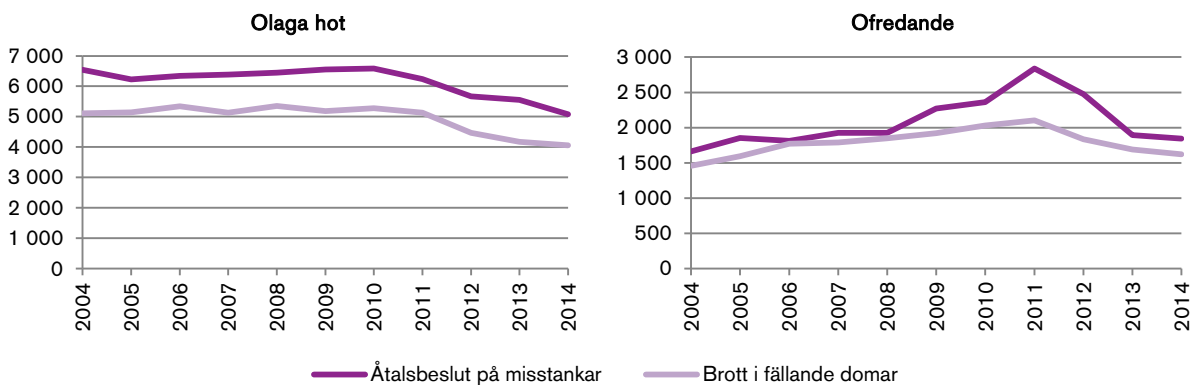

Olaga hot är vanligast bland brotten mot frihet och frid. För olaga hot var skillnaden mellan antalet väckta åtal och antalet brott i fällande domar 2014 ungefär densamma som 2004 (se figur 16).

Näst vanligast bland brotten mot frihet och frid är ofredande. Även för ofredande var skillnaden mellan antalet brott i fällande domar och antalet väckta åtal ungefär densamma 2014 som 2004. Däremot var skillnaden större perioden 2009–2012 jämfört med både före och efter.

Utvecklingen för dessa undergrupper av brott mot frihet och frid bör tolkas med större försiktighet, då risken är större att skillnaden mellan väckta åtal och brott i fällande domar påverkas av omrubriceringar. Eftersom ofredande är en förhållandevis liten brottstyp är statistiken också mer känslig för påverkan av enskilda ärenden med många brott.

Figur 16. Antalet väckta åtal vid misstanke om olaga hot respektive ofredande (4 kap. BrB) jämfört med antalet sådana brott per person i fällande domar 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

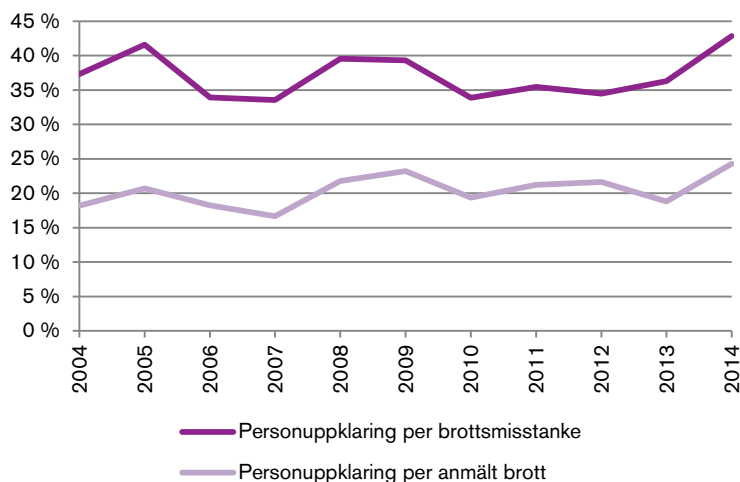
Sexualbrott

Personuppklarade misstankar

Mellan 2004 och 2014 varierade andelen personuppklarade misstankar om sexualbrott (6 kap. BrB) mellan 34 och 43 procent (se figur 17). Även om andelen varierat en del från år till år syns ingen tydlig trend vare sig uppåt eller nedåt i andelen personuppklarade misstankar för sexualbrott. Att andelen varierar mycket från år till år kan ha att göra med att antalet misstankar för sexualbrott är lägre än för de andra brottstyperna som undersöks i den här kortanalysen (se bilaga, tabell 2). Det innebär att statistiken blir mer känslig för påverkan från enskilda ärenden med många brott.

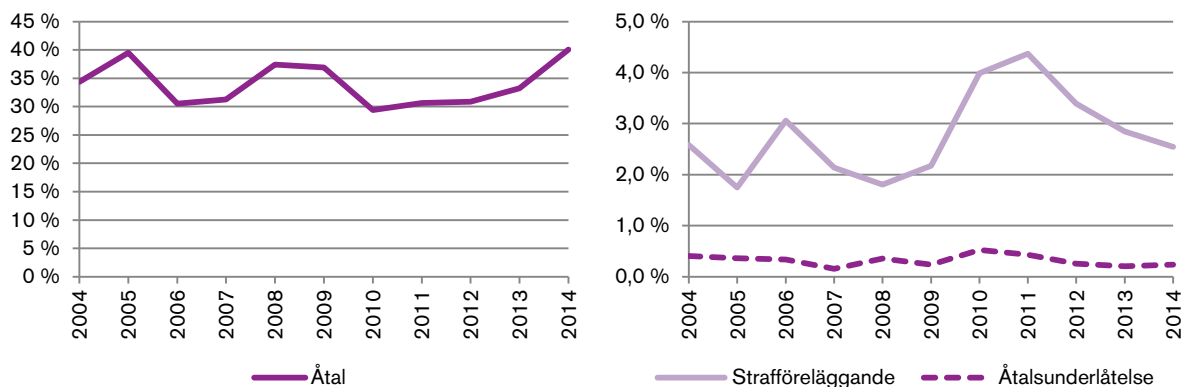
För sexualbrott skiljer sig utvecklingen av personupplklarade misstankar i stort sett inte från utvecklingen av personupplklarade brott, även om det förstås finns en nivåskillnad.

Figur 17. Andelen brottsmisstankar och anmälda brott som personupplklarades vid sexualbrott (6 kap. BrB) 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

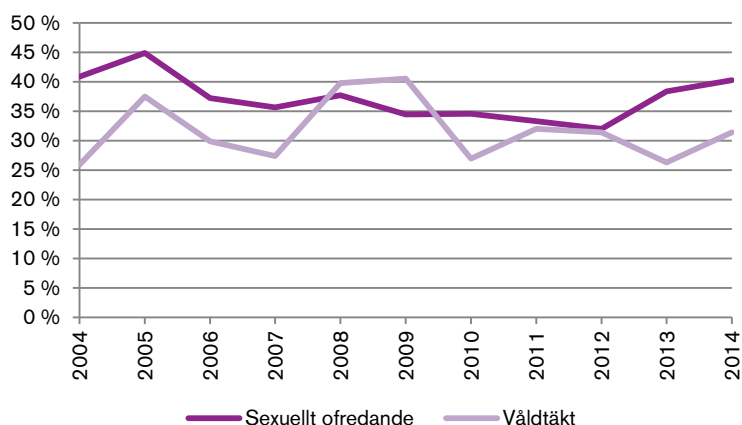
En stor majoritet av sexualbrottsmisstankarna personupplikras genom att åtal väcks. Åter följde utvecklingen av åtal därmed i stort sett personupplikringen generellt (se figur 18). Andelen misstankar som personupplikrades genom strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse var i genomsnitt 3 procent. Andelen misstankar för sexualbrott som ledde till strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse fluktuerade dock en del från år till år.

Figur 18. Andelen misstankar för sexualbrott (6 kap. BrB) som personupplikrades per beslutstyp 2004–2014. Källa: misstankeregistret.

Misstankar för sexualbrott bestod mestadels av våldtäkt (41 procent) eller sexuellt ofredande (37 procent). Andelen misstankar för våldtäkt som ledde till personupplikring fluktuerade mellan 26 och 41 procent 2004–2014, men någon tydlig trend syns inte (se figur 19). För sexuellt ofredande sjönk andelen personupplikrade misstankar från 41 till 32 procent 2004–2012. År 2013 ökade andelen dock igen och återgick därmed till ungefär samma nivå som 2004.

Figur 19. Andelen brottsmisstankar som personupplärdes vid våldtäkt respektive sexuellt ofredande (1, 4 och 10 §§ 6 kap. BrB) 2004–2014. Källa: misstankeregistret.

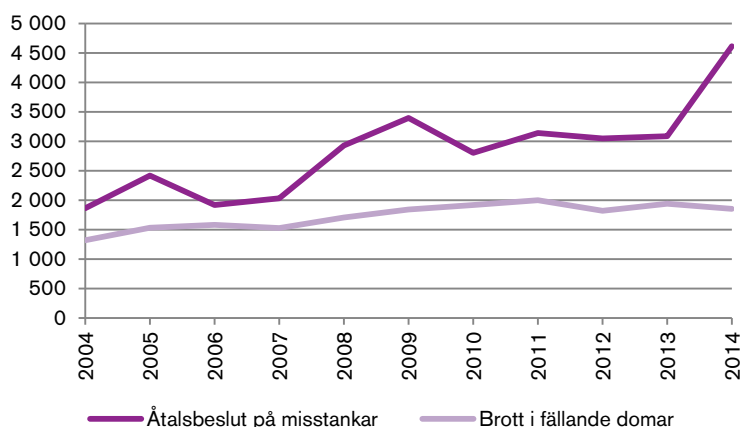

Bifallna åtal

Även om andelen sexualbrottsmisstankar som ledde till åtal inte förändrades systematiskt under perioden så kan andelen av åtalen som bifölls av domstolarna ha förändrats. Antalet sexualbrott i fällande domar ökade 2004–2014, men under samma period ökade antalet väckta åtal betydligt mer (se figur 20). Skillnaden mellan antalet sexualbrott i fällande domar och antalet väckta åtal för sådana brott ökade alltså, vilket tyder på att andelen bifallna åtal för sexualbrott kan ha minskat.

Antalet väckta åtal för sexualbrott fluktuerar en del från år till år. Det kan bero på att antalet brottsmisstankar för sexualbrott är lägre än för många andra brottstyper och att statistiken därför är känsligare för enskilda fall med många brottsmisstankar. År 2014 förkom till exempel ett ärende med många sexualbrott som till stor del ledde till åtal (Brå 2015b), vilket skulle kunna förklara varför antalet väckta åtal var särskilt högt det året. Eftersom åtal och dom inte nödvändigtvis sker samma år är det möjligt att detta ärende kommer göra avtryck på statistiken över brott i fällande domar först redovisningsåret efter.

Figur 20. Antalet väckta åtal vid misstanke om sexualbrott (6 kap. BrB) jämfört med antalet sådana brott per person i fällande domar 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

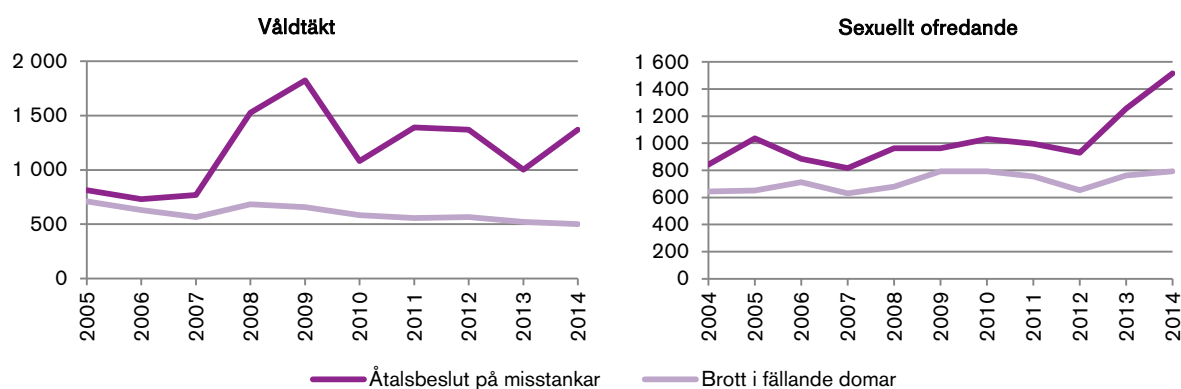

Som tidigare nämnts är våldtäkt och sexuellt ofredande vanligast bland sexualbrotten. Antalet väckta åtal för våldtäkt har ibland fluktuerat kraftigt, men det är tydligt att antalet är betydligt högre sedan 2008 (se figur 21). Någon liknande ökning syns däremot inte i antalet våldtäktsbrott i fällande domar. Det innebär att andelen bifallna åtal för våldtäkt kan ha minskat. Det finns dock flera brott som domstolen kan omrubricera åtal för våldtäkt till, exempelvis sexuellt

tvång eller sexuellt utnyttjande av person i beroendeställning. Därför kan inte uteslutas att en del av den ökade skillnaden beror på omrubricering.

För sexuellt ofredande utvecklades antalet brott i fällande domar och antalet väckta åtal i stort sett parallellt 2004–2012. Men 2013–2014 ökade antalet väckta åtal för sexuellt ofredande mer än antalet sådana brott i fällande domar. Som tidigare nämnts förekom 2014 ett ärende med många sexualbrott, däribland sexuellt ofredande, som i hög utsträckning ledde till åtal (Brå 2015b). Eftersom åtal inte alltid tas upp i rättegång samma år är det möjligt att detta ärende kommer påverka statistiken över brott i fällande domar först redovisningsåret efter.

Figur 21. Antalet väckta åtal vid misstanke om våldtäkt respektive sexuellt ofredande (1, 4 och 10 §§ 6 kap. BrB) jämfört med antalet sådana brott per person i fällande domar 2004/2005–2014¹⁷. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

Att andelen bifallna åtal för sexualbrott verkar ha minskat stöds av tidigare manuella granskningar av domar för våldtäkt. De tyder på att andelen friande domar ökade från 21 till 36 procent 2004–2012 (Olsson 2013). Även om jämförelsen har flera potentiella felkällor verkar det alltså osannolikt att felkällorna skulle ligga bakom hela den ökade skillnaden. En möjlig förklaring till utvecklingen skulle kunna vara att domstolarnas beviskrav kan ha höjts för sexualbrott. Under slutet av 2000-talet och början av 2010-talet kom nämligen HD med flera avgöranden som ibland tolkats som att praxis ändrats i denna riktning (NJA 2005 s. 712, NJA 2009 s. 447, NJA 2010 s. 671).

En annan möjlig delförklaring till att andelen bifallna åtal för sexualbrott ser ut att ha minskat kan vara att de åtalade sexualbrotten delvis har ändrat karaktär. Antalet åtal ökade nämligen tydligt, vilket har att göra med att andelen väckta åtal inte förändrats systematiskt fastän antalet brottsmisstankar ökat. Det hänger samman med att antalet anmälda sexualbrott ökat, vilket i sin tur tycks bero på förändrad anmälningsbenägenhet (Brå 2012). Enligt en tidigare kartläggning sammanföll det ökade antalet anmälda våldtäkter 1995–2006 med att andelen anmälningar med inslag av bland annat våld och hot minskade (Brå 2008). Det kan innebära att de sexualbrott som står för anmälningsökningen delvis har annan karaktär, vilket medför att de ofta är svårare att bevisa. Det behövs dock vidare studier för att få reda på om detta är en delförklaring till den ökade skillnaden mellan väckta åtal och brott i fällande domar.

Ytterligare en delförklaring till utvecklingen skulle kunna vara att antalet brott per ärende verkar ha ökat. Antalet polisanmälningar om sexualbrott med minst 10 brottsmisstankar var i genomsnitt 11 per år 2004–2007. Perioden 2008–2014 ökade antalet sådana polisanmälningar till i genomsnitt 44 per år.¹⁸ I sexualbrottsärenden med många brottsmisstankor kan det bli

¹⁷ Att våldtäkt redovisas från 2005 istället för 2004 beror på att definitionen av våldtäkt ändrades 2005.

¹⁸ Ökningen syns även på det genomsnittliga antalet brottsmisstankor per polisanmälan, som ökade från 1,28 perioden 2004–2007 till 1,44 perioden 2008–2014.

svårare att bevisa varje enskild händelse. Dels kan det bli svårare för målsägaren att minnas varje tillfälle. Dels kan det ha gått lång tid mellan den första händelsen och anmälningstillfället, vilket försämrar möjligheten att samla in stödbevisning.

Egendomsbrott

Många egendomsbrott upptäcks först i efterhand, till exempel när den drabbade kommer hem och inser att någon brutit sig in eller när en fastighetsägare tar emot klagomål om klotter. Det innebär att det ofta är svårt att identifiera en misstänkt och därmed att personupplära dessa brott. När en misstänkt identifieras kan det däremot finnas goda förutsättningar att bevisa vem som begått brottet. Det är till exempel sannolikt att dessa egendomsbrott i högre utsträckning upptäcktes medan de pågick, som vid butiksnatteri upptäckt av personal.

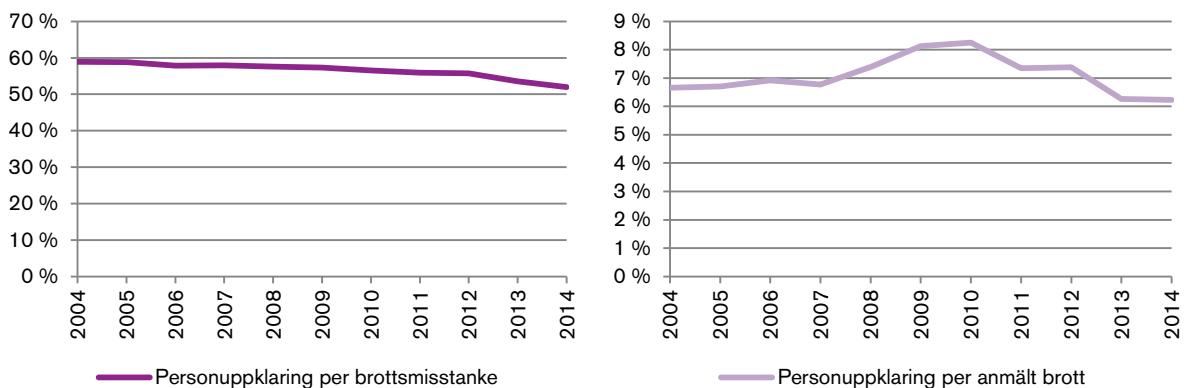
Tillgreppsbrott

Personupplarade misstankar

Andelen personupplarade misstankar för tillgreppsbrott (8 kap. BrB) minskade svagt mellan 2004 och 2012, från 59 till 56 procent (se figur 22). Därefter förstärktes nedgången, och 2014 var andelen nere på 52 procent. Minskningen syns även på *antalet* personupplarade misstankar för tillgreppsbrott (se bilaga, tabell 2).

För tillgreppsbrotten skiljer sig utvecklingen av personupplarade misstankar från utvecklingen av personupplarade brott. Andelen personupplarade brott låg stabilt runt 7 procent 2004–2007, ökade till 8 procent 2007–2010, för att sedan minska till 6 procent 2010–2013. Både sett till brottsmisstankar och anmälda brott var personupplaringsprocenten alltså lägre 2014 än 2004, men däremellan utvecklades måtten olika.

Figur 22. Andelen brottsmisstankar och anmälda brott som personupplarades vid tillgreppsbrott (8 kap. BrB) 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

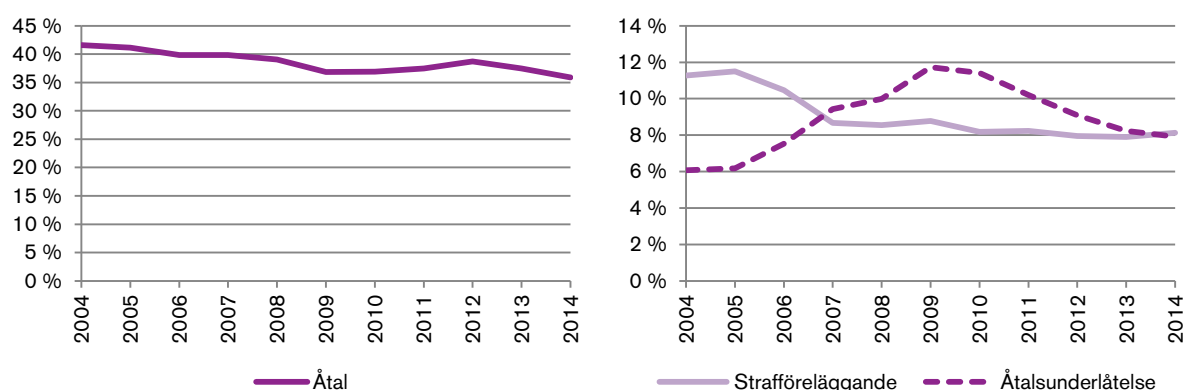

Även bland misstankar för tillgreppsbrott består personupplaringen oftast av att åtal väcks. Andelen misstankar för tillgreppsbrott som ledde till åtal minskade från 42 till 37 procent 2004–2009 (se figur 23). Därefter låg andelen åtal fortsatt på ungefär samma nivå, bortsett från 2012 då andelen tillfälligt var något högre.

Jämfört med de andra brottstyper som hittills beskrivits i den här kortanalysen leder dock egendomsbrott betydligt oftare till strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse. Omkring 11 procent av brottsmisstankarna för tillgreppsbrott ledde till strafföreläggande 2004–2005. Men mellan 2005 och 2007 minskade denna andel och har sedan dess legat runt 8 procent.

Andelen misstankar för tillgreppsbrott som ledde till åtalsunderlåtelse ökade mellan 2005 och 2009, från 6 till 12 procent. Därefter sjönk andelen igen och låg på 8 procent 2014.

Figur 23. Andelen brottsmisstankar för tillgreppsbrott (8 kap. BrB) som personupplärdes per beslutstyp 2004–2014. Källa: misstankeregistret.

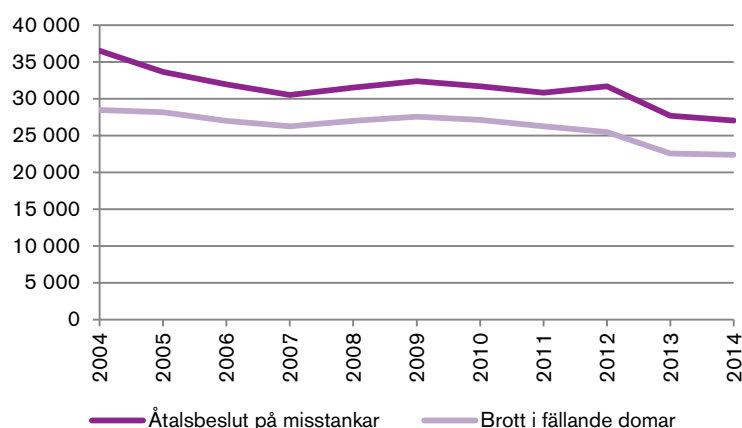

Att andelen personupplärdade misstankar för tillgreppsbrott minskade beror alltså på att både andelen åtal och andelen strafförelägganden minskade. Den minskade personuppläringen syns på både andelen och antalet personupplärdade misstankar. Nedgången skulle dock delvis kunna bero på ökad användning av förundersökningsbegränsning (Brå 2015c). Förundersökningsbegränsning innebär att man kan anta att det aktuella brottet inte kommer att leda till åtal, till exempel på grund av reglerna om åtalsunderlåtelse, och därför beslutar att inte inleda eller att avsluta förundersökning. Förundersökningsbegränsning innebär alltså att brottet inte personupplärdas, men samtidigt är detta processekonomiskt motiverat eftersom man kan frigöra resurser till utredning av mer allvarlig brottslighet.

Bifallna åtal

Antalet tillgreppsbrott i fällande domar följde i stort sett antalet väckta åtal för sådana brott 2004–2014 (se figur 24). Det tyder på att andelen bifallna åtal för tillgreppsbrott inte har förändrats systematiskt.

Figur 24. Antalet väckta åtal vid misstanke om tillgreppsbrott (8 kap. BrB) jämfört med antalet sådana brott per person i fällande domar 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

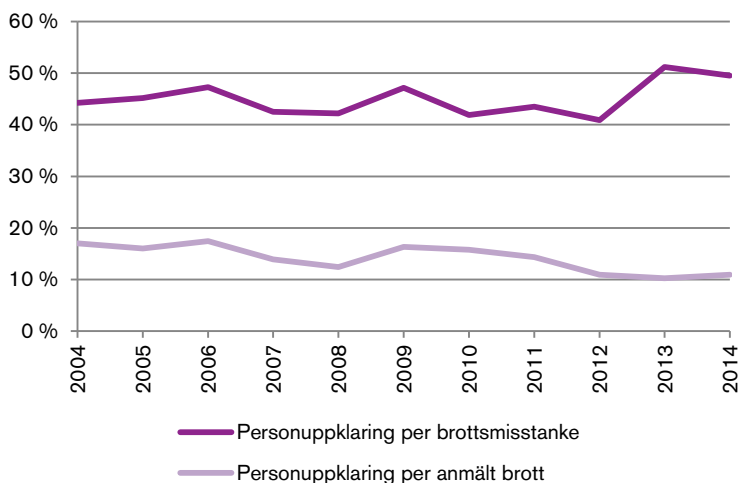
Bedrägeribrott

Personupplärdade misstankar

Andelen personupplärdade misstankar för bedrägeri och annan oredlighet (9 kap. BrB) fluktuerade 2004–2014 mellan 41 och 51 procent, men någon tydlig trend upp eller ned kan inte urskiljas (se figur 25).

För bedrägeribrott skiljer sig personuppklaringens utveckling beroende på om man utgår från brottsmisstankar eller brott. Till skillnad från andelen personuppklarade misstankar minskade nämligen andelen personuppklarade brott 2004–2012, från 17 till 11 procent.

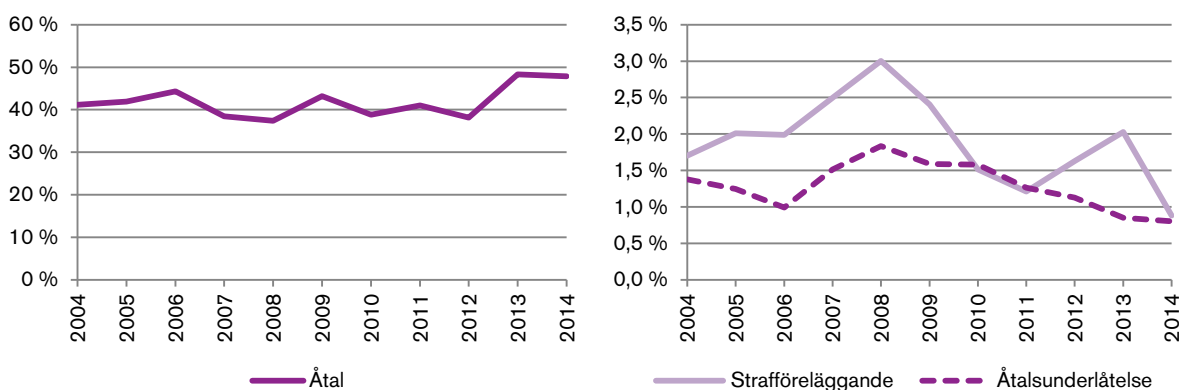
Figur 25. Andelen brottsmisstankar och anmälda brott som personuppklarades vid bedrägeri och annan oredlighet (9 kap. BrB) 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

De allra flesta bedrägeribrotten personuppklaras genom att åtal väcks. Andelen sådana misstankar som ledde till åtal följde därmed utvecklingen av personuppklarade misstankar (se figur 26).

Både andelen strafförelägganden och andelen åtalsunderlåtelse fluktuerade en del från år till år. I genomsnitt ledde 3,2 procent av misstankarna för bedrägeribrott till strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse 2004–2014. Både andelen strafförelägganden och andelen åtalsunderlåtelse var dock generellt lägre i slutet av perioden.

Figur 26. Andelen brottsmisstankar för bedrägeri och annan oredlighet (9 kap. BrB) som personuppklarades per beslutstyp 2004–2014. Källa: misstankeregistret.

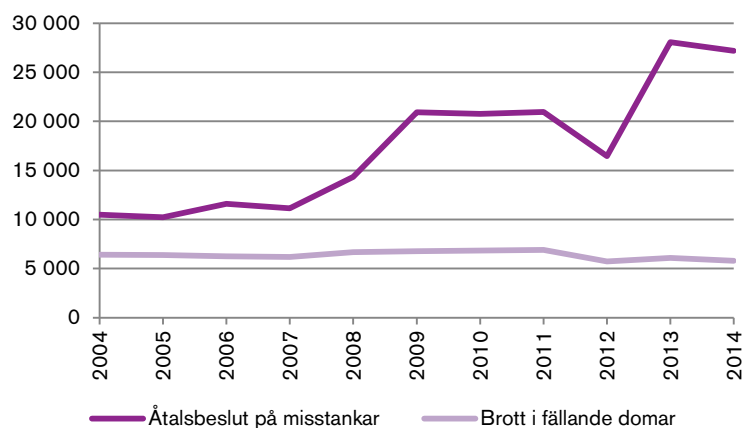

Bifallna åtal

Även om andelen brottsmisstankar som lett till åtal inte förändrats systematiskt så kan andelen av dessa som bifallits av domstolarna ha förändrats. Antalet bedrägeribrott i fällande domar var i stort sett oförändrat 2004–2014 (se figur 27). Samtidigt ökade antalet väckta åtal för bedrägeribrott tydligt. Det tyder på att en lägre andel av åtalen för bedrägeribrott kan ha bifallits i domstol. Utvecklingen kan även ha påverkats av eventuella skillnader i antalsräkning mellan åtal och dom. Till exempel kan åklagaren ha bedömt varje enskild händelse som en serie likar-

tade brott, medan domstolen bedömt att det inte varit tydligt att varje händelse varit klart avskild och därför istället ansett att allt ska räknas som ett brott.

Figur 27. Antalet väckta åtal vid misstanke om bedrägeri och annan oredlighet (9 kap. BrB) jämfört med antalet sådana brott per person i fällande domar 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

Om utvecklingen åtminstone delvis skulle bero på att andelen bifallna åtal för bedrägeribrott har minskat, kan det innebära att domstolarna ställer högre beviskrav än tidigare. Men en annan möjlig förklaring kan vara att de brott som ligger bakom de ökade åtalen har sämre bevisläge än tidigare. Antalet brottsmisstankar för bedrägeribrott har nämligen ökat kraftigt, och ändå har andelen som lett till åtal fortsatt vara ungefär densamma. Ökningen i antalet brottsmisstankar har troligen att göra med det ökade antalet anmälda bedrägeribrott, som främst förklaras av utvecklingen av datorbedrägeri, internetbedrägeri och bluffakturor (Brå 2012). Det är möjligt att dessa bedrägeriformer generellt är svårare att bevisa. Exempelvis gör samtliga det möjligt för en gärningsperson att begå många brott under kort tid, och det kan då vara svårt att bevisa varje enskild händelse.

Att skillnaden mellan antalet väckta åtal och antalet brott i fällande domar ökat så pass kraftigt skulle kunna bero på att antalet stora bedrägeriärenden tycks ha ökat. Perioden 2005–2009 innehöll 30 bedrägerianmälningar minst 100 brottsmisstankar för bedrägeri och annan oredlighet. Perioden 2010–2014 hade antalet sådana anmälningar ökat till 88. I stora bedrägerimål blir det mer resurskrävande att försöka bevisa varje enskilt brott per misstänkt. Det har inte heller nödvändigtvis betydelse för straffet om den åtalade fälls för 10 bedrägeribrott eller 100. Att andelen bifallna åtal för bedrägeribrott kan ha minskat, behöver alltså inte betyda att andelen fällande domar för bedrägeri också minskat. För stora bedrägerimål blir även eventuella skillnader i antalsräkning mellan åklagare och domstol mer problematiska för statistiken.

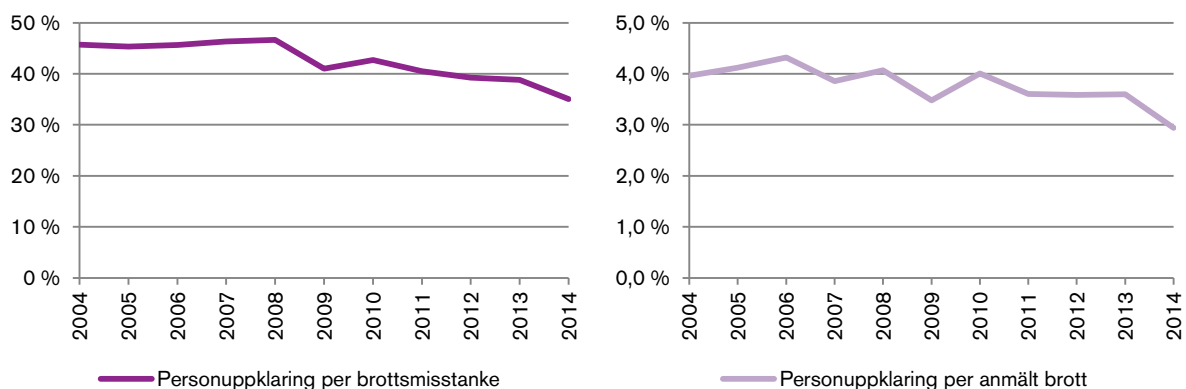
Skadegörelsebrott

Personuppklarade misstankar

Andelen personuppklarade misstankar för skadegörelsebrott (12 kap. BrB) var omkring 46 procent mellan 2004 och 2008 (se figur 28). Därefter minskade andelen och låg på 35 procent 2014. En viss minskning syns även i *antalet* personuppklarade skadegörelsebrott, men först 2012–2014 (se bilaga, tabell 2).

För andelen personuppklarade anmälda brott syns motsvarande minskning som för andelen personuppklarade misstankar.

Figur 28. Andelen brottsmisstankar och anmälda brott som personupplärlades vid skadegörelsebrott (12 kap. BrB) 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalregistret.

Liksom för de andra brottstyperna som hittills beskrivits i den här kortanalysen personupplärlas skadegörelsebrott oftast genom att åtal väcks. Därmed följer andelen misstankar som lett till åtal i stort sett utvecklingen av personupplärlade misstankar (se figur 29).

För skadegörelsebrott är det även förhållandevis vanligt att misstankar leder till strafföreläggande. Mellan 2005 och 2006 var andelen misstankar som leder till strafföreläggande omkring 8 procent. Därefter minskade andelen strafförelägganden, och var nere på 4 procent 2014.

Andelen skadegörelsebrott som ledde till åtalsunderlåtelse ökade från 2 till 4 procent 2004–2007. Därefter fluktuerade andelen ibland något, men låg i stort sett kvar på samma nivå.

Figur 29. Andelen misstankar för skadegörelsebrott (12 kap. BrB) som personupplärlades per beslutstyp 2004–2014. Källa: misstankeregistret.

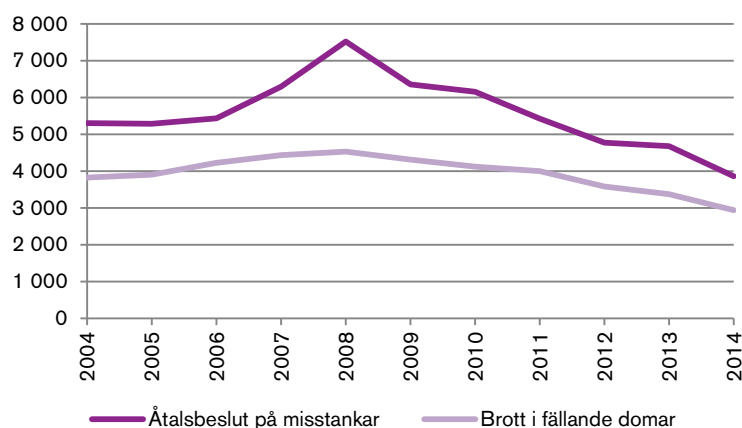

Både andelen och antalet personupplärlade misstankar för skadegörelsebrott sjönk alltså under perioden, vilket berodde på färre åtal och strafförelägganden. En bidragande förklaring till utvecklingen skulle dock kunna vara ökad användning av förundersökningsbegränsning (Brå 2015c).

Bifallna åtal

Att andelen åtal för skadegörelsebrott minskade 2004–2014 behöver inte betyda att andelen bifallna åtal också minskade. För skadegörelsebrott varierade skillnaden mellan antalet åtalsbeslut och antalet brott i fällande domar (se figur 30). Skillnaden ökade 2008, men återgick till samma nivå som tidigare 2011. Det tyder på att andelen bifallna åtal för skadegörelse var ungefär densamma 2014 som 2004.

Figur 30. Antalet väckta åtal vid misstanke om skadegörelsebrott (12 kap. BrB) jämfört med antalet sådana brott per person i fällande domar 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

Andra brott

Trafikbrott

Med trafikbrott avses här brott mot lagen om straff för vissa trafikbrott (trafikbrottslagen). Det inkluderar till exempel vårdslöshet i trafik, olovlig körning och rattfylleri. Däremot ingår inte flera vanliga trafikbrott av lindrigare slag, till exempel fortkörning (trafikförordningen).

Trafikbrott är till stor del ett spaningsbrott. Till exempel kan rattfylleri, vårdslöshet i trafik och olovlig körning upptäckas i samband med polisens nykterhets- och hastighetskontroller.¹⁹ Många trafikbrott upptäcks även i samband med olyckor. Detta innebär att det brukar gå att identifiera en misstänkt för trafikbrott och att bevisningen generellt är god.

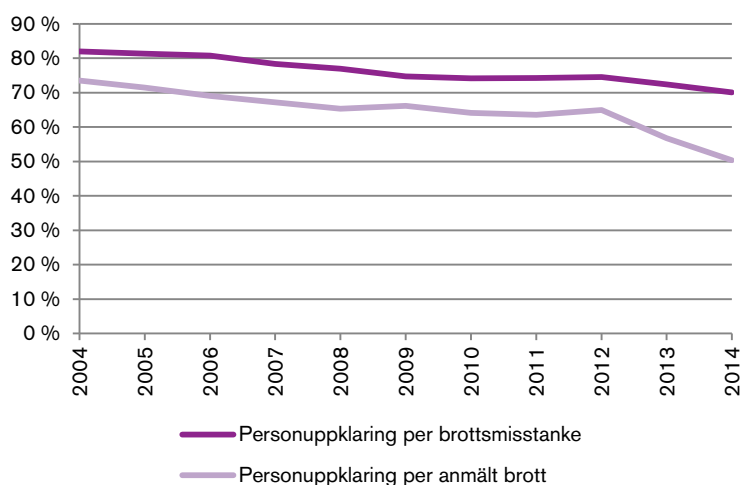
Personupplklarade misstankar

Andelen personupplklarade misstankar för trafikbrott minskade från 82 till 70 procent 2004–2014 (se figur 31). Även *antalet* personupplklarade misstankar minskade under perioden.

Motsvarande minskning syns 2004–2012 även för andelen personupplklarade *brott*. Men 2012–2014 minskade andelen personupplklarade brott kraftigare än andelen personupplklarade misstankar för trafikbrott.

¹⁹ De flesta hastighetsöverträdelser räknas som fortkörningar och ingår alltså inte i den här kortanalysen. Men allvarliga hastighetsöverträdelser kan, beroende på omständigheterna i det enskilda fallet, räknas som vårdslöshet i trafik (NJA 2001:286).

Figur 31. Andelen brottsmisstankar och anmälda brott som personupplarades vid brott mot trafikbrottslagen 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

Minskningen i andelen personupplarade misstankar för trafikbrott beror på att en lägre andel ledde till åtal. Andelen misstankar för trafikbrott som ledde till åtal sjönk från 58 till 46 procent 2004–2014 (se figur 32).

Det är även vanligt att trafikbrott leder till strafföreläggande. Men det syns ingen motsvarande minskning i andelen misstankar för trafikbrott som lett till strafföreläggande. Andelen strafförelägganden var i genomsnitt 18 procent 2004–2014.

Inte heller andelen misstankar för trafikbrott som leder till åtalsunderlåtelse minskade under perioden. Tvärtom ökade andelen åtalsunderlåtelser något, från i genomsnitt 7 procent 2004–2007, till i genomsnitt 9 procent 2008–2014.

Figur 32. Andelen brottsmisstankar för brott mot trafikbrottslagen som personupplarades per beslutstyp 2004–2014. Källa: misstankeregistret.

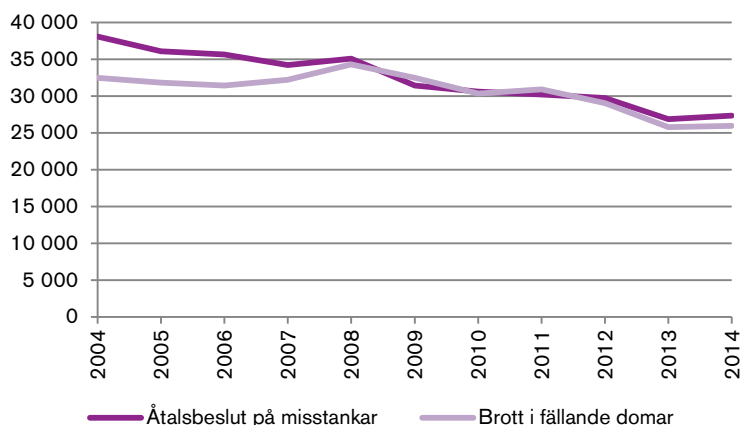

Att både andelen och antalet personupplarade trafikbrott sjunkit beror alltså på att brottet mer sällan lett till åtal. En delförklaring till utvecklingen kan vara ökad användning av förundersökningsbegränsning (Brå 2015c).

Bifallna åtal

Mellan 2004 och 2006 utvecklades antalet åtal och antalet brott i fällande domar i stort sett parallellt för trafikbrott (se figur 33). Men 2007–2008 minskade skillnaden, och därefter var antalet väckta åtal och antalet brott i fällande domar ungefär detsamma. Det verkar alltså som om domstolarna mycket sällan ogillade åtal för trafikbrott efter 2008.

Figur 33. Antalet väckta åtal vid misstänke om brott mot trafikbrottslagen jämfört med antalet sådana brott per person i fällande domar 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

Det är inte känt vad som ligger bakom att skillnaden mellan antalet väckta åtal och antalet brott i fällande domar för trafikbrott minskade 2007–2008. En tänkbar förklaring är att någon form av teknisk utveckling har gjort brotten lättare att bevisa i domstol. Det är också möjligt att Åklagarmyndighetens övergång till ärendehanteringssystemet Cåbra våren 2007 ledde till att det registrerade antalet brott blev mer samstämmigt mellan Åklagarmyndighetens och domstolarnas system. Motsvarande förändring syns dock inte för några andra brottstyper, vilket man annars hade kunnat vänta sig om det berodde på systemomläggningen.

Narkotikabrott

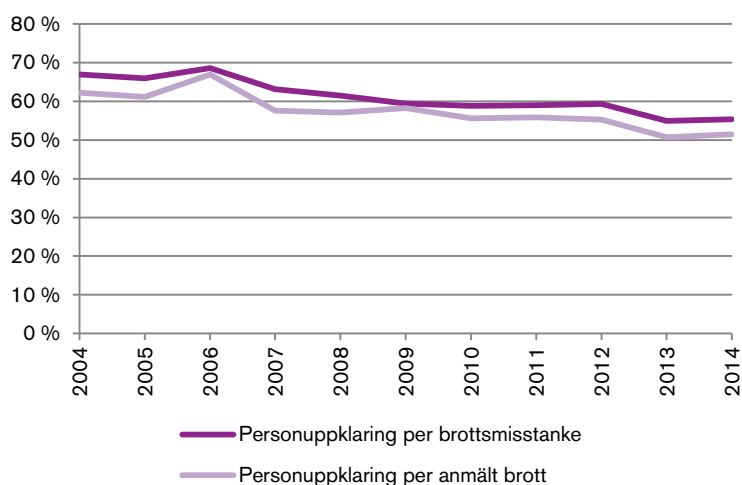
Narkotikabrott är ett så kallat spaningsbrott, det vill säga ett brott som ofta anmäls för att det upptäcks av polisen. Det innebär att det oftast går att identifiera en misstänkt redan vid anmälningstillfället. Dessutom har de narkotikabrott som anmäls generellt bättre förutsättningar att personuppklaras och leda till fällande dom än många andra brottstyper. Vid till exempel skälig misstanke om narkotikabrott genom eget bruk kan polisen kräva urin- eller blodprov. Det innebär att det ofta finns både en misstänkt och teknisk bevisning vid anmälan.

Personuppklarade misstankar

Andelen personuppklarade misstankar för narkotikabrott var omkring 67 procent mellan 2004 och 2006 (se figur 34). Därefter minskade andelen till 59 procent 2006–2009, och låg sedan på samma nivå fram till 2012. År 2013 minskade andelen personuppklarade misstankar igen, denna gång till 55 procent. Däremot syns ingen minskning i *antalet* personuppklarade misstankar för narkotikabrott (se bilaga, tabell 2).

Mellan 2004 och 2014 utvecklades andelen personuppklarade brott parallellt med andelen personuppklarade misstankar för narkotikabrott. Skillnaden mellan andelen personuppklarade misstankar och andelen personuppklarade brott var dessutom genomgående mycket liten. Det har att göra med att det brukar gå att identifiera en misstänkt för narkotikabrott.

Figur 34. Andelen brottsmisstankar och anmälda brott som personupplklarades vid narkotikabrott (narkotikastrafflagen och 6 § smugglinglagen) 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

Oftast personuppläras misstankar för narkotikabrott genom att åtal väcks. Andelen misstankar som ledde till åtal följde därmed utvecklingen av personupplärate misstankar (se figur 35).

Det är också relativt vanligt att misstankar för narkotikabrott leder till strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse. Andelen misstankar som ledde till strafföreläggande varierade mellan 9 och 11 procent 2004–2014. Någon tydlig trend upp eller ned syns inte för strafförelägganden. Inte heller andelen åtalsunderlåtelser skiljde sig särskilt mellan 2004 och 2014. Visserligen ökade andelen från omkring 7 procent 2004–2006 till omkring 10 procent 2007–2012. Men 2013 minskade andelen misstankar för narkotikabrott som ledde till åtalsunderlåtelse till 8 procent.

Figur 35. Andelen misstankar för narkotikabrott (narkotikastrafflagen och 6 § smugglinglagen) som personuppläras per beslutstyp 2004–2014. Källa: misstankeregistret.

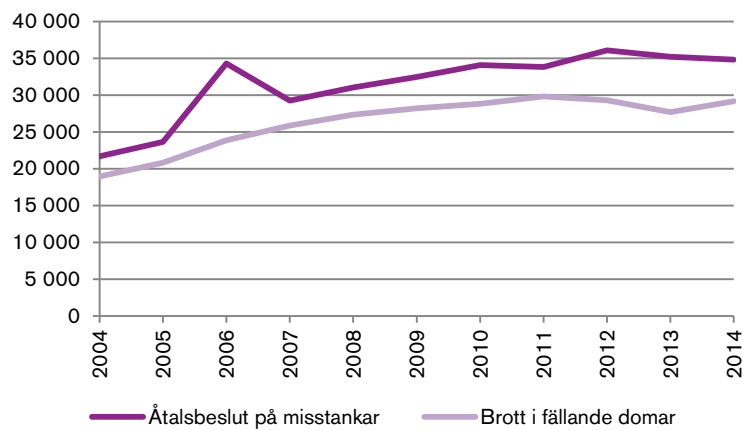
Även om andelen personupplärate misstankar för narkotikabrott minskade så gjorde antalet inte det. Den minskade andelen beror istället på att antalet misstankar ökade (se bilaga, tabell 2), vilket i sin tur hänger samman med det ökade antalet anmälda narkotikabrott.

Bifallna åtal

För narkotikabrott varierade skillnaden mellan antalet brott i fällande domar och antalet väckta åtal under perioden. Under 2004–2011 var skillnaden ungefär lika stor, med undantag

för 2006²⁰ (se figur 36). Under 2012 och 2013 ökade skillnaden något, men återgick till den tidigare storleken 2014. Det talar emot att andelen bifallna åtal för narkotikabrott har förändrats systematiskt.

Figur 36. Antalet väckta åtal vid misstanke om narkotikabrott (narkotikastrafflagen och 6 § smugglingslagen) jämfört med antalet sådana brott per person i fällande domar 2004–2014. Källa: misstankeregistret och kriminalstatistiken.

²⁰ Att antalet väckta åtal tillfälligt var särskilt högt 2006 kan åtminstone delvis bero på att det fattades åtalsbeslut i flera ärenden som innehöll mer än 1 000 brottsmisstankar för narkotikabrott.

Avslutande diskussion

Andelen personuppklarade misstankar har minskat kraftigt

Andelen personuppklarade misstankar minskade 2004–2014. Minskningen syns för samtliga brottstyper som ingick i kortanalysen, utom för sexualbrott och bedrägeribrott. Andelen personuppklarade misstankar minskade alltså för brott mot liv och hälsa, brott mot frihet och frid, tillgreppsbrott, skadegörelsebrott, trafikbrott och narkotikabrott.

Den minskade personuppkvaringen beror främst på att andelen misstankar som ledde till åtal minskade. Däremot syns ingen tydlig nedgång totalt för andelen misstankar som ledde till strafföreläggande eller åtalsunderlåtelse.

Andelen personuppklarade *misstankar* minskade totalt sett mer än andelen personuppklarade anmälda *brott*. Uppdelat efter brottstyp är minskningen dock bara större för brott mot liv och hälsa, till exempel misshandel, och för tillgreppsbrott.²¹ Att den totala minskningen är större sett till personuppklarade misstankar kan ha att göra med att andelen brott med en misstänkt ökade (Brå 2014b). Detta skulle kunna innebära att polisen blivit bättre på att identifiera en skäligen misstänkt eller att tröskeln för skäligen misstanke sänkts. Det skulle nämligen kunna innebära att de brott där man identifierar en skäligen misstänkt till viss del har ändrat karaktär, och därmed blivit svårare att personuppklara. Förändrad brottsammansättning verkar dock inte kunna förklara den minskade andelen personuppklarade misstankar (se s. 13), så minskningen skulle i så fall bero på något annat än vilka brottstyper som polisen identifierar en misstänkt för. Skillnaden i utvecklingen av personuppklarade misstankar och personuppklarade brott kan också bero på att andelen personuppklarade misstankar baseras på handlagda brott. En annan möjlig förklaring är att flera beslut per brott räknas i statistiken över personuppklarade misstankar om det finns mer än en misstänkt.

Att andelen personuppklarade misstankar sjönk kan antingen bero på att antalet personuppklarade misstankar minskade eller på att antalet brottsmisstankar ökade mer än antalet personuppklarade misstankar. Eftersom antalet personuppklarade misstankar inte minskade 2004–2014 har den minskade andelen personuppklarade misstankar istället att göra med det ökade antalet brottsmisstankar (se bilaga, tabell 2). Detsamma gäller för andelen personuppklarade brott. Antalet personuppklarade brott var nämligen inte lägre 2014 än 2004 (Brå 2015b, Brå 2014a).

Att antalet brottsmisstankar ökade kan inte förklara nedgången för tillgreppsbrott, skadegö-

²¹ För bedrägeribrott syns tvärtom en minskning sett till andelen personuppklarade brott som inte syns bland personuppklarade misstankar.

relsebrott och trafikbrott, eftersom även *antalet* personuppklarade misstankar minskade för dessa brottstyper. Dessutom sjönk inte andelen personuppklarade misstankar för sexualbrott och bedrägeribrott, trots att antalet sådana brottsmisstankar ökade tydligt. Att antalet misstankar ökade förklarar därför troligen inte ensamt att andelen personuppklarade misstankar minskade. Enligt en rapport från Brå ökade andelen brott med en misstänkt som ledde till förundersökningsbegränsning 2006–2014, vilket skulle kunna vara en annan delförklaring (Brå 2015c). Förundersökningsbegränsning innebär att man beslutar att inte inleda eller lägga ned en förundersökning för att man kan anta att åtal inte skulle bli aktuellt, till exempel på grund av reglerna om åtalsunderlåtelse.²² Förundersökningsbegränsning innebär alltså att misstanken inte personuppklasas. Detta är dock processekonomiskt motiverat – genom att koncentrera utredningen till de väsentliga delarna frigör man resurser som istället kan användas till att utreda mer allvarlig brottslighet.

Andelen bifallna åtal kan ha minskat

Totalt sett ökade skillnaden mellan antalet väckta åtal och antalet brott i fällande domar 2008–2014. Det tyder på att andelen bifallna åtal kan ha minskat. Den ökade skillnaden mellan antalet väckta åtal och antalet brott i fällande domar syns dock inte för alla brottstyper. De brottstyper där skillnaden ökade tydligt är brott mot frihet och frid, sexualbrott och bedrägeribrott. Däremot syns ingen ökad skillnad mellan väckta åtal och brott i fällande domar bland brott mot liv och hälsa, tillgreppsbrott, skadegörelsebrott, trafikbrott eller narkotikabrott. För trafikbrott tycks skillnaden till och med ha minskat från och med 2008.

Det finns flera potentiella felkällor för jämförelsen mellan antalet väckta åtal och antalet brott i fällande domar (se s. 10–11). Att andelen åtal som bifalls i domstol verkar ha minskat bekräftas dock av att andelen friande domar har ökat (se bilaga, tabell 4).²³ För sexualbrott bekräftas minskningen även av tidigare manuella granskningar av domar (Olsson 2013). Det talar för att skillnaden mellan antalet brott i fällande domar och antalet väckta åtal säger något om utvecklingen av andelen bifallna åtal.

Däremot är jämförelsen förmodligen inte tillräckligt tillförlitlig för att räkna ut andelen bifallna åtal. För att göra det behöver man i nuläget granska domar manuellt, vilket skulle göra det mycket tidsödande att analysera utvecklingen totalt och uppdelat på olika brottstyper. Arbetet med Rättsväsendets informationsförsörjning (RIF) ska dock göra det möjligt att ta fram statistik där brott eller ärenden följs genom hela rättskedjan (Justitiedepartementet 2014). Därför kan det framöver bli möjligt att ta fram andelen bifallna åtal med hjälp av register.

Brotten som leder till åtal kan ha ändrat karaktär

För sexualbrott och bedrägeribrott ökade antalet väckta åtal mer än antalet brott i fällande domar. För dessa brottstyper skulle den ökade skillnaden därför åtminstone delvis kunna bero på att det ökade antalet anmälda brott lett till att åtal oftare väcks för gärningar med delvis annan karaktär, som skulle kunna göra dem svårare att bevisa. Både antalet anmälda brott och antalet brottsmisstankar ökade nämligen kraftigt för dessa brottstyper (Brå 2012, bilaga, tabell 2), samtidigt som andelen åtal inte förändrades systematiskt.

Det ökade antalet anmälda sexualbrott verkar till stor del bero på ökad anmälningsbenägenhet, snarare än ökad utsatthet (Brå 2012). Den ökade anmälningsbenägenheten innebär sannolikt att vissa typer av sexualbrott blivit vanligare att anmäla. Enligt en tidigare kartläggning sammanföll det ökade antalet anmälda våldtäkter 1995–2006 bland annat med att andelen anmälningar med inslag av våld eller hot minskade (Brå 2008). Antalet brottsmisstankar per

²² Förundersökningsbegränsning kan bara bli aktuellt om brottets straffvärde inte överstiger tre månader i fängelse.

²³ Med fällande dom avses domar där någon av de åtalade döms för något brott. I en dom med åtal för mer än ett brott kan den åtalade alltså fortfarande ha friats från vissa åtalpunkter.

anmälan har också ökat för sexualbrott. I ärenden med flera brott kan det vara svårare att bevisa varje enskild händelse. Det är alltså möjligt att sexualbrotten som står för det ökade antalet åtal delvis ändrat karaktär, vilket gjort dem svårare att bevisa. För att ta reda på om detta stämmer behövs dock vidare studier.

För bedrägeribrott finns anledning att tro att en del av anmälningsökningen beror på att antalet bedrägerier faktiskt ökat (Brå 2012). Det är i första hand datorbedrägeri, bluffakturor och bedrägeri med hjälp av internet²⁴ som står för de ökade anmälningarna. Det är möjligt att dessa bedrägerier ofta är svårare att bevisa än andra bedrägeriformer. Antalet stora ärenden verkar också ha ökat för bedrägeribrott, det vill säga ärenden med många brott och eventuellt flera misstänkta (se s. 29). I stora mål kan det bli resurskrävande att bevisa varje enskilt brott, och det påverkar inte nödvändigtvis straffet om den åtalade fälls för 10 bedrägeribrott eller 100. Stora ärenden ökar också risken att statistiken påverkas av eventuella skillnader mellan åklagare och domstol i antalsräkningen av brott.

För brott mot frihet och frid minskade antalet brott i fällande domar mer än antalet väckta åtal. För dessa brott verkar det alltså mindre sannolikt att den ökade skillnaden mellan antalet väckta åtal och antalet brott i fällande domar beror på att åtal oftare väcks för gärningar med annan karaktär än tidigare.

Beviskraven kan ha ökat

Den ökade skillnaden mellan antalet väckta åtal och antalet brott i fällande domar skulle även kunna bero på att domstolarna ställer högre beviskrav än tidigare. Under andra halvan av 2000-talet och början av 2010-talet har HD kommit med flera avgöranden (NJA 2005 s. 712, NJA 2009 s. 447, NJA 2010 s. 671) som domstolarna ibland tolkat som att det numera finns ett krav på så kallad stödbevisning²⁵ i sexualbrottsmål (Lainpelto 2012, Kaldal & Lainpelto 2010). Dessa avgöranden skulle alltså kunna ha bidragit till att färre åtal för sexualbrott bifalls i domstol.

Domstolarnas bevisvärdering kan också ha påverkats av rapporten ”Felaktigt dömda” (Axberger m.fl. 2006), som var en del av Justitiekanslerns (JK:s) rättssäkerhetsprojekt. I rapporten beskrivs 11 fall där personer som blivit dömda senare beviljats resning och frikänts. Majoriteten av fallen (8 av 11) gällde helt eller delvis sexualbrott. Övriga fall gällde mord eller dråp. I rapporten ifrågasätts bland annat om domstolarna kan göra så tillförlitliga trovärdighetsbedömningar att det ensamt kan ligga till grund för fällande dom.

I en intervjuundersökning vid Brå upplevde flera poliser att det blev vanligare att åklagare och domstol krävde teknisk bevisning 2006–2012 (Brå 2013). Det stöder tesen att beviskraven ökat, men det behövs vidare studier för att ta reda på om så verkligen är fallet.

²⁴ Datorbedrägeri innebär att det förekommit olovlig påverkan av resultatet av en automatiserad informationsbehandling eller liknande automatisk process. Bedrägeri med hjälp av internet innebär istället att det människor haft onlinekontakt.

²⁵ Det finns ingen tydlig definition av stödbevisning, och begreppets användning har flera problem (Diesen 2015).

Referenser

Axberger, H., Mentes, F., Palmgren Goohe, K., Västberg, J. (2006). *Felaktigt dömda. Rapport från JK:s rättssäkerhetsprojekt*. Visby: eddy.se.

Brottsbalk (1962:700) [BrB].

Brottsförebyggande rådet, Brå (2008). *Våldtäkt mot personer 15 år och äldre. Utvecklingen under åren 1995 och 2006*. Rapport 2008:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2012). *Brottsutvecklingen i Sverige 2008–2011*. Rapport 2012:13. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2013). *Polisers syn på utredning av mängdbrott. Uppdraget ”Satsningen på fler poliser”*. Rapport 2013:20. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2014a). *Personupplärade brott. Slutlig statistik för 2013*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2014b). *Varför gav fler poliser inte ökad personupplärning? Slutrapport i uppdraget ”Satsningen på fler poliser”*. Rapport 2014:17. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2015a). *Anmälda brott. Slutgiltig statistik för 2014*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2015b). *Handlagda brott. Slutlig statistik för 2014*. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Brottsförebyggande rådet, Brå (2015c). *Utvecklingen av förundersökningsbegränsning 2006–2014. Delrapport inom uppdraget Resultatutvecklingen avseende utredning och lagföring*. Rapport 2015:17. Stockholm: Brottsförebyggande rådet.

Diesen, C. (2015). *Bevisprövning i brottmål*. Andra upplagan. Stockholm: Norstedts Juridik.

Justitieombudsmannen, JO (2001). *Redogörelse 2001/02: JO1. Justitieombudsmännens äm-*

betsberättelse. Stockholm: Elanders Gotab.

Justitiedepartementet (2014). *En digitalt sammanlänkad rättskedja*. Stockholm: Justitiedepartementet.

Kaldal, A. & Lainpelto, K. (2010). ”Nya sexualbrottsprejudikat?”. *Juridisk tidskrift vid Stockholms universitet*, nr 1, s. 95–103.

Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare.

Lag om straff för vissa trafikbrott (1951:649) [trafikbrottslagen].

Lag om straff för smuggling (2000:1225) [smugglingslagen].

Lainpelto, K. (2012). *Stödbevisning i brottsmål*. Stockholm: Jure Förlag.

Narkotikastrafflag (1968:64).

NJA 2001:286.

NJA 2005 s. 712.

NJA 2006 s. 524.

NJA 2009 s. 447.

NJA 2010 s. 671.

Olsson, F. (2013). *Strukturerad bevisvärdering eller ren gissningslek? En studie av tingsrätternas bevisvärdering vid våldtäkt år 2012*. Examensarbete på juristprogrammet. Lund: Juridiska fakulteten, Lunds universitet.

Prop. 2014/15:1. *Budgetpropositionen för 2015*. Utgiftsområde 4: Rättsväsendet.

RIF-gruppen (2012). *Riktlinjer för antalsräkning av brott*. RIF0054.

Rättegångsbalk (1942:740) [RB].

Sunnqvist, M. (2011). ”Sammanläggning av flera systematiskt begångna brott till ett grovt brott”. *Svensk Juristtidning*, s. 495–516.

Trafikförordning (1998:1276).

Bilaga

Tabell 1. Lagrum och brottskoder vid kategorisering av brott i rapporten.

Brott	Lagrum	Brottskoder
Brott mot liv och hälsa	3 kap. BrB	0300–0399, 9300–9399
Misshandel mot obekant	3 kap. 5 & 6 § BrB	0331, 0333, 0341, 0343, 0351, 0353, 0355, 0357, 0361, 0363, 0365, 0367, 0371, 0373, 0375, 0377, 0381, 0383, 0385, 0387, 9301, 9303, 9305, 9307, 9309, 9311, 9313, 9315, 9317, 9319, 9321, 9323, 9325, 9327, 9329, 9331, 9333, 9335, 9337, 9339, 9341, 9343, 9345, 9347
Misshandel mot bekant	3 kap. 5 & 6 § BrB	0332, 0334, 0342, 0344, 0352, 0354, 0356, 0358, 0362, 0364, 0366, 0368, 0372, 0374, 0376, 0378, 0382, 0384, 0386, 0388, 9302, 9304, 9306, 9308, 9310, 9312, 9314, 9316, 9318, 9320, 9322, 9324, 9326, 9328, 9330, 9332, 9334, 9336, 9338, 9340, 9342, 9344, 9346, 9348–9356
Brott mot frihet och frid	4 kap. BrB	0400–0499
Olaga hot	4 kap. 5 § BrB	0402, 0405, 0406, 0409, 0413, 0426, 0427
Ofredande	4 kap. 7 § BrB	0403, 0407, 0408, 0410, 0414, 0428, 0429
Sexualbrott	6 kap. BrB	0600–0699, 4024, 9600–9699
Sexuellt ofredande	6 kap. 10 § BrB	0607, 0637, 0638, 0668, 9601–9606
Våldtäkt	6 kap. 1 & 4 § BrB	0621–0628, 0640–0663, 0684–0699
Tillgreppsbrott	8 kap. BrB	0800–0899, 9800–9899
Bedrägeri och annan oredlighet	9 kap. BrB	0900–0999
Skadegörelsebrott	12 kap. BrB	1200–1299
Trafikbrott	Trafikbrottslagen	3101, 3001–3006, 3070
Narkotikabrott	Narkotikastrafflagen och 6 § smugglinglagen	5004–5006, 5010–5012, 4046, 4047

Tabell 2. Antalet skäligen brottsmisstankar totalt och som personupplärdes 2004–2014. Källa: misstankeregistret.

	Totalt	Brott mot liv och hälsa	Brott mot frihet och frid	Sexualbrott	Tillgreppsbrott	Bedrägeri och annan oredlighet	Skadegörelse	Trafikbrott	Narkotikabrott
<i>Antal brottsmisstankar</i>									
2004	398 818	43 383	44 035	5 422	87 807	25 508	14 600	66 209	43 485
2005	400 609	45 104	44 768	6 122	81 725	24 374	15 157	63 370	49 313
2006	429 979	49 241	46 922	6 276	80 148	26 186	15 862	65 823	66 079
2007	469 498	52 101	48 146	6 498	76 576	28 991	17 502	67 604	65 916
2008	535 235	57 509	53 599	7 820	80 679	38 364	20 250	69 831	73 943
2009	580 995	60 790	56 867	9 200	87 926	48 459	19 811	67 566	81 339
2010	594 303	64 048	58 408	9 533	85 861	53 490	17 969	65 757	86 075
2011	601 500	64 168	58 438	10 246	82 144	51 106	16 975	65 813	88 900
2012	570 520	60 151	57 065	9 873	81 887	43 145	15 682	61 945	92 777
2013	551 710	55 617	54 367	9 283	73 916	58 042	15 011	57 094	94 254
2014	564 301	55 814	55 715	11 509	75 276	56 841	14 100	59 093	94 018
<i>Antal personupplärd brottsmisstankar</i>									
2004	213 948	14 251	11 163	2 024	51 747	11 286	6 673	54 278	29 082
2005	211 406	14 427	11 289	2 546	48 081	11 005	6 872	51 511	32 511
2006	228 792	15 535	11 558	2 130	46 375	12 382	7 241	53 134	45 307
2007	248 883	16 368	11 570	2 179	44 365	12 312	8 107	52 954	41 608
2008	276 831	17 270	12 118	3 094	46 482	16 194	9 447	53 717	45 412
2009	292 742	17 239	12 418	3 618	50 412	22 851	8 128	50 500	48 306
2010	289 268	17 966	12 549	3 230	48 515	22 406	7 671	48 752	50 599
2011	297 829	17 303	12 725	3 634	45 933	22 213	6 876	48 863	52 407
2012	273 220	15 441	11 810	3 405	45 643	17 634	6 156	46 152	54 997
2013	259 149	13 781	11 164	3 368	39 606	29 719	5 826	41 344	51 755
2014	251 520	12 290	10 628	4 932	39 091	28 147	4 943	41 421	51 995

Tabell 3. Antalet brottsmisstankar per anmälan²⁶ (diarienummer) 2004–2014 efter brottstyp. Källa: misstankeregistret.

	Genomsnitt	Max	Mer än en brottsmisstanke
Brott mot liv och hälsa	1,26	100–199	17 %
Brott mot frihet och frid	1,32	200–299	21 %
Sexualbrott	1,40	300–399	16 %
Tillgreppsbrott	1,34	1 400–1 499	21 %
Bedrägeri och annan oredlighet	1,77	1 100–1 199	25 %
Skadegörelse	1,26	100–199	16 %
Trafikbrott	1,25	50–99	22 %
Narkotikabrott	1,41	1 400–1 499	26 %

²⁶ Olika anmälningar kan vara del av samma ärende, till exempel om olika målsägande anmäler samma typ av brott och en och samma gärningsperson kan knytas till dessa. Registret visar dock inte vilka anmälningar som behandlas som ett och samma ärende.

Tabell 4. Antal och andel fällande respektive helt friande domar 2004–2014. Källa: kriminalstatistiken.

	Totalt		Fällande		Friande	
	Antal	Andel	Antal	Andel	Antal	Andel
2004	62 598	100,0 %	58 649	93,7%	3 949	6,3 %
2005	63 789	100,0 %	59 665	93,5%	4 124	6,5 %
2006	65 321	100,0 %	60 656	92,9%	4 665	7,1 %
2007	67 364	100,0 %	62 405	92,6%	4 959	7,4 %
2008	75 129	100,0 %	69 452	92,4%	5 677	7,6 %
2009	77 270	100,0 %	71 715	92,8%	5 555	7,2 %
2010	80 701	100,0 %	74 510	92,3%	6 191	7,7 %
2011	80 271	100,0 %	73 680	91,8%	6 591	8,2 %
2012	77 317	100,0 %	71 110	92,0%	6 207	8,0 %
2013	70 146	100,0 %	64 391	91,8%	5 755	8,2 %
2014	65 759	100,0 %	60 662	92,2%	5 097	7,8 %